This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES 1817

2426

Душан Ц. Стојаковић
2926
Bogosavljević, A

О АРНАУТИМА

Мото:

Нема Србу бољег пута
Па да к лепшој срећи иђе,
Нег' загрлит' Арнаута
Те да к' циљу своме дође,
. . . . . .
. . . . . .
Арнауту див јунаку.
Зло се са свих страна спрема.
Ал' у крви јуначкој му
Баш их капље турске нема.

написао

АЛЕКСА Ђ. БОГОСАВЉЕВИЋ

Краљ. срп. жандармски официр; кавалер
цар. руског крста св. Георгија
и др. и др.

У НИШУ
Штампарија Ђорђа Ђорђевића — Мунца
1897.

GRAD/Bank
DR
2056.5
.A4
S67
1897

GL
665418
SOSLA
8-15-91

У МЕСТО ПРЕДГОВОРА

Пружам читаоцима књигу: „О Арнаутима“ са скромном жељом: да колико толико упознам читаоце са овим нашим интересним суседима. Написао сам онако, како сам ја тај народ личним искуством познао, за време своје дугогодишње службе, као командир пограничне страже на граници према Арнаутима.

И ако књига не полаже право на потпуност и исцрпност, ипак је моје скромно мишљење, да ће и оволико бити од користи. Шта више могу рећи, да је она прва о томе предмету, састављена по искуству и личним доживљајима више, него ли скрпљена по изводима из разних страних, старијих и млађих, често непоузданих извора.

Какав је ово народ, видеће читаоци из књиге; али моје је уверење: да се често све зло, које нам долази од Арнаута, дешава само због тога, што их ми никако не познајемо, или врло мало, мада су нам они били најближи суседи из давнина. Јер нам они заузеше после несрећне себе од 1690 године старо огњиште наше. У њима има доста крви наше. Ми смо са многим Арнаутима род по крви, а браћа по патњи, на-

рочито са Дреничанима, Руговцима, Љумљанима, Шкодранима, Дебранцима, Малисорцима, Љабљанима и многим другима, који се деле на 9—10 фисова. Они се рођакају са Србима православне и католичке вере, тврдећи племенско сродство по крви, обичају, слави и племену.

Налазећи се у овако блиском сродству са Арнаутима, ми бисмо имали разних начина да са њима вежемо братске и истинске пријатељске везе. За то има разних начина. Први и најпоузданији би био: да се спреме неколико младића, ради изучавања језика, живота и обичаја овог у сваком погледу интересног народа. Таким упознавањем, уверен сам, да би веза пријатељства српског и арнаутског народа постала јака и искрена, као што је некада и била.

Ну ови младићи морали би, разуме се, служити само тој идеји којој су намењени, те да се дође до смера који се њима жели постићи. Они не смеју бити као наши питомци, који се спремаху, да као учитељи и свештеници послуже у Старој Србији и Маћедонији, па ипак после свршених наука остадоше овде, примивши се државне службе у Србији, а напустише оно за шта се на њих трошило и заборавише свој позив без икаква стида и срама.

Младићи који би се за ову ствар спремали, морали би бити људи чврста карактера, Срби од пете до перчина, те да као пионери на овоме пољу прокрче пута к зближењу са народом с којим толико веза имамо.

Русијом овога времена не мисли нико овладати, нити за то ма која држава има историјских претенсија; па се ипак њени суседи труде из петних жила, да науче руски. Ми пак знамо доста страних језика, и учимо их једнако. Неки почеше чак и санскритски језик изучавати, па и „воланик“, — док пак нема ни једнога, који би бар површно, да и не поменем научно, знао језик онога народа, који има историјску прошлост тако тесно скопчану са српском, који нам је крвник само са узајамног непознавања нашега и туђинског мешања, а који ће кад-тад требати и морати да буде чврста спона у савезу балканских држава.

Нужно је дакле, да се што пре један другоме приближимо и споразумемо. И само тако, ако будемо сложни и запојени истинским родољубљем, ослањајући се један на другога, могли бисмо се смелије и успешније борити противу наших општих, безбројних али добро познатих душмана. Тада не би требало много полити

ни агитације, и Арнаути би увек били уз нас, вазда готови: да погину један за другога, да изгину један до другога.

Немојмо се дакле љутити, ако овако и даље свој немар продужимо, што Арнаути постају оруђа у рукама доказаних крвника наших; јер их ми сами остављамо. Оружјем пак расправљати са њима сваку зађевицу, која врло често произлази, што се на то подстрекавају од наших и њиних непријатеља, значило би само: светити се, падати с крви на крв, и ништа више.

Доста је било оклевања и харчења времена на друге некорисне ствари. Време је да се све то поправи и отпочне рад од праве користи и вредности за велику Српску Идеју, а зато треба познати најпре себе, свој народ, па одмах своје суседе.

За податке који су ми непознати били, послужио сам се књигама: г. г. Ђурковића и Јовановића.

На дан Цара Костантина и
Царице Јелене
21. Маја 1897. године
у Прокупљу.

Писац.

О АРНАУТИМА

На западном крају Балканског Полуострва, дуж Јадранског и Јонског мора, Епира, Тесалије, Грчке, Црне Горе, Босне, Херцеговине и Старе Србије, постоји три пута дужи него што је широк простор земље, што се зове Арбанија или Арнаутлук.

Од југа на север ограничена је арнаутска земља планином Василицом и Царом; за тим долази као међа: Смолик, Грамно, Ксер, Охридско језеро, Кораб, Турија, Жалеж, а после Белога Дрима на планину Баштрик, Ђаково и Бор; па одатле настаје Бор, Проклета планина и Жалија, све до Скадарског језера.

Ову арнаутску земљу заокружују ове вароши: Бар, Сеница, Пријепоље, Врање, Куманово, Скопље, Монастир, Костур, (Ка-

сторија), Аргирокастро и Арта, а затим и
вица обале Јадранског мора.

Највеће су планине: Шар-Даг, Жљеб
Баштрик, Темали, Проклета планина, Тр
буња, Граб и Галишник. Ове су планин
махом непролазне, јер нигде немају путева

Рêка имаде врло много, али су исто
краткога тока. Највеће су реке ове: Бо
јана, Шкумба, Војуца, Дрим, Лим, Вардар
Ибар, Ситница и Лаб. Од ових су пловне
само Бојана, Шкумба и Војуца.

Земљиште је махом све шумовито и
планинско, и пење се амфитеатрално, почињући од обала морских, па све до гребена оних планина у јужном билу, што управо и луче воду за јадранско, јонско и јегејско приморје.

Клима је, као у опште што је у планинским пределима, негде суровија и умерена, а у приморју је блага и доста приближна афричкој клими.

На томе простору од 40.000 □ к. м. живи од прилике 1,010.000 Арнаута.

Што се вере тиче, може се овако рачунати: 800.000 мухамеданаца, 110.000

католика и 100.000 православних. Но овим бројевима не може се поклонити потпуно веровање, јер се нико није нашао, да их тачно и верно прикупи: једно због рђавих места и непролазних путева, а друго што би такво испитивање било скопчано са врло великим опасностима у многом погледу, па и по сам живот онога, који би се овога посла подухватио.

Но ипак ће бити најпоузданији они о католицима, јер они долазе из прилично поузданих извора, њихових свештеника, који стоје под заштитом римског папе.

Клир римокатоличке вере стоји под управом римског збора, Sacra congregatio de propagandae fide", на чији предлог римски папа и поставља арбанашке бискупе.

Арнаути се деле на племена (фисове), као на: Геге, Тоске, Краснићане, Клементе, Миридите, Кастрате, Хоте, Дибрелије, Пулаћане и Малисорце. Ови су последњи најгори, најжешћи и најјуначнији од свих других.

Неки писци тврде, да Арнаута има и изван Турске царевине. Тако у Аустро-У-

гарској има такође три насеобине, и то у селима: Никинцима и Ртковцима, код Митровице, на Сави у Срему. Они су насељени од племена (фиса) Клементе. О тој њиховој сеоби сачуване су до данашњега дана неке успомене, јер су се и они у друштву са Србима 1737. године под Шакабентом ту преселили.

У селу Ерици, предграђу задарском, у Далмацији, има такође до преко 1.500 душа арнаутских. Ову су насеобину засновале двадесет и седам арнаутских породица, које су још 1726. године избегле биле од зулума Махмуда-Беговића, и населиле се најпре у Перасту код Рисна, у Боци которској.

Трећа и најмања насеобина од 500 душа живи на полуострву Истрији, у селу Перој (арнаутски долина), које је од Поле два сахата удаљено. Њих је овде повељом својом населила Млетачка република 1657. године. Тада је био њихов вођа Мико Драчковић. Они су сачували своју народну ношњу и свој обичај, говоре арнаутски, али су сви вере православне.

Највећих пак насеобина арнаутских има у Италији, у области Пуљској и Абруцкој. Ту су они добегли одмах после смрти Ђорђа Кастриотића, Скендербега. Италијани су их примили под заштиту због услуга, које је Фердинанду I. краљу напољском учинио Скендербег.

Те је Арнауте ту довео њихов вођа Јован, син Ђорђа Кастриотића, и његова мати Андроника, по смрти Скендербеговој (1468) године.

Они су насељени у пределу Трипалди и на острову Сицилији. Ту имају они својих села арнаутских: Мецојузо, Контеса, Пиаца ди Грећа и Палацо Адриано. Но од ових су се многи претопили у Талијане, али је ипак већина сачувала своје обичаје, језик и ношњу. Вере су римокатоличке и биће их до 60.000 душа.

У последње време почела се код ових Арнаута нагло будити национална свест. Отпочели су борбу за народност своју, и то како за себе, тако и за своје сплемениике у Арбанији. Они су за то образовали своје комитете, који држе митинге на све

стране, на којима траже: да Арбанија добије автономију, и да талијанска влада потпомаже тамо њихове школе. Ови Арнаути без сумње имају у Италији врло јаког утицаја, и ови њихови митинзи с успехом су дејствовали свуда, где год су држани. Арбанашко питање постало је у Италији популарно, и јавно мњење талијанско тврди: како Арбанија мора добити автономију под протекторатом Италије, или се с њоме федеративно ујединити, и тада ће Јадранско море бити чисто талијанско.

Истина да је утицај талијански — нарочито њихових језуита — доста јак међу Арнаутима, особито у племену Миридита, које је највеће од свију осталих племена, а сви су вере католичке; ипак се да сумњати, да ће они у скором времену моћи своје жеље остварити и к жељном циљу доћи.

Идеја о автономији Арбаније зачела се била међу Миридитима још у времену, кад им је поглавица био чувени Пренк-Биб-Дода; но пошто је он после 70-тих година умро, умрла је тада и та идеја, која ево сада

опет почиње да васкрсава. Истина да је његов син Пренк-Беј у неколико почео да иде стопама свога оца, али чим су о томе чули државници Турске царевине, домаме га у Цариград око године 1876, па га одмах као таоца задрже. Од тога доба живи Пренк-Беј интерниран у Стамболу. Али кад су га виђенији људи његовог племена и тамо почели посећавати и чешће за савете и упуства питати, Турци га ставе под јачу присмотру и одреде му стражу пред кућом — бајаги из почасти, — да мотри на сваког, који би Пренк-Беја посећавао, и да строго пази, да исти ноћу куда не пребегне. Но кад посете учесташе још више, нарочито кад га почеше походити многе авантуристе и агитатори, влада га турска спроведе као обичног таоца у Азију, у варош Дијар-Бехир, где се и саде налази.*)

---

*) Приликом свога бављења у Цариграду, 1887. год. писац ових редака упознао се је са овим младим племићем миридитским. Па поставши добри пријатељи, састајао се је са њиме чешће и сваком је приликом слушао заносне приче од ње

У краљевини Грчкој населили су се концем XV^ог^ века многи Арнаути, и ту имају своје велике насеобине. Они су ту заузели цео јужни предео Евбеје, па чак до острва Андроса. Но има их и на острву Хидри, Специји, Салмису и Поросу. Осим тога живе Арнаути у Етолији, Акарнанији, Лаконији и Месенији; већина је пак насељена по целој провинцији Пелопонеза, у Беотији, Атици, Мегари и Арголису.

Махом су се сви претопили у Грке и само су неки сачували свој језик, ношњу и обичаје. Тако контописани, постали су мекушци и слапчине до зла Бога. По јунаштву нису ни налик на њихову осталу браћу и саплеменике. Има их преко 180.000 и сви су вере православне.

Из овога се види, да има Арнаута до један и по милион, али се не може казати да има и арнаутске државе. За то се о њима пре може имати појам национaлан, него ли политичан, зато су им врло сиро-

---

га о своме племену које је ватрено љубио. Са станом се налазио тада у Галати близу тунела, где електрични подземни трамвај пролази.

машна предања и о историјској прошлости њиховој.

Арнаути врло мало воде рачуна о ономе шта је било. Њих се слабо тиче њихова историја, па за то из прошлости своје не умеју ништа ни да причају. Чак и они око Кроје и Љеша знају причати врло мало о храброме Скендербегу. А о његовим узоритим и витешким делима испричали би по неку гатку, приповетку или би поменули: онде је највише побио Турака, ту се борио јуначки са великом силом турском, онде је копљем својим турском цару шатор оборио, а овај после од страха умро. Или: имао је онде велики двор, многе коње и стоку, а око њега је била свита, обучена у сребро и злато, свилу и кадифу. — Ето, то је највише што о њему умеју они казати.

Тако је Кастриотић Скендербег — тај највећи јунак свога времена — у успомени свога народа, готово рећи, заборављен, а тако исто заборављене су и оне песме, у којима се сликају и певају његова велика и јуначка дела, почињена

ослобођење и уједињење свога народа, који је целим жаром свога јуначког срца љубио.

О Арнаутима је у опште врло мало што познато, нарочито пак нама Србима, који бисмо требали да се за њих више интересујемо, тим пре што се према турској држави њима граничимо. Ми имамо књига и списа, из којих знамо много више: како живе људи и народи у најудаљенијим земљама и државама, а живот и обичаји ових суседа наших врло су нам мало познати. Ми пак, по својој традицији и историјском праву, полажемо право својине на Стару Србију и Маћедонију, а нарочито на тај предео, који је Арнаутима насељен и без којег се Велика Србија ни замислити не може.

Први покушај наш да будемо већи, моћнији, и да ослободимо подјармљену браћу своју, упутио би нас на ове суседе наше, да се са њима сукобимо.

Не зна се, да ли би нас они дочекали пријатељски и мирно, па ма и да знају да смо ми народ, који има право својине на пределе у којима они живе. Али је

вероватније, да ће нас ови суседи о којима ми сада слабог, т. ј никаквог рачуна не водимо, дочекати оружаном руком, и да ће бранити своја огњишта, на живот и на смрт.

Па ипак је због наше, и у томе погледу, велике немарљивости, слабо изучаван живот и обичаји тих наших суседа.

Ја немам спреме да потпуно, у детаљу, и у сваком погледу опишем овај народ. Зато нећу овде ни износити никакве сумњиве или непотпуне историјске или географске податке. У овој мојој књижици хоћу живим начином да нацртам само слику предела и народа местимице, дуж нашег пограничног кордона, до у дубину Косовог Поља, онако како сам га ја сам познао. Потпунији и опширнији опис у овоме смислу, нарочито пак објашњавање закона и услова, по којима се вршила судбина Арнаута и кретао историјски живот њихов, а тако исто и дубље етнографско испитивање овога народа, остављам спремнијим и научнијим нашим историчарима, правницима, народним психолозима и другим научним

А ја ћу се задовољити скромним признањем свога читаоца, да је могао бар приближног појма имати о интересним и характерним особинама ових наших југозападних суседа.

I Арнаутин на дому своме и у породици.

Наши суседи Арнаути живе и данас по племенима (фисовима), у којима се међу собом сматрају као рођаци, без разлике које је који вере. Они се заједнички бране, ако би их когод напао, и дужни су да освете сваког убијеног, па ма он био мухамеданске, православне или католичке вере, ако је само погинуо од кога из другог племена — фиса. —

Свако племе — фис — од више села има свога вођу, поглавицу. Селима су пак старешине „кренови". А за време рата дели се племе и на барјаке.

Куће су им махом, у сваком селу, близу једна до друге. Ретко су удаљене и раштркане. Овако у скупу живе једино због тога, да би се боље и сложније могли бранити ма од каквог напада, а и да се не би сваки тако лако усудио узнемиравати их.

Све су им куће обично слабе грађе. Но неки богатији имају и камене куле. Већином су покривене сламом и каменим плочама, но има их које су и ћерамидом покривене. Куће имају с лица, у средини, ниска и јака дрвена врата за улазак. Унутра имају по две или три преграде, где у једној, обично већој, станују мушки у којој примају и госте (мусафире); у другој станује женскиње и ситна чељад, а неке имају и оџаклију. Свака пак кућа има хамамџик. Но махом су куће само са једном малом преградом, где женске станују. У другом већем простору станују на једној страни људи, а на другој коњи и стока заједно. Само ситни брави имају засебне торове.

На сред куће на равном земљишту је огњиште, где се ватра ложи или у пепео запреће. Кад ложе ватру, увек тако наслажу дрва, да најпре гори тањи па после дебљи крај, јер ако се другојаче дрво наложи на ватру, онда неће бити добро ситној стоци. Тако вели већина, у шта они јако и верују. Изнад огњишта висе о је-

дној попречној гредици вериге, о којима је готово у свако доба обешен котао, јер вредна редуша — у већим задругама ове се недељно мењају — увек нађе нешто да ради врелом водом. Оваке куће имају обично и по једну омању зграду. у којој Арнаутин намести госта (мусафира), кад му се намери на конак.

Но, била кућа ма какве грађе, кроја и распореда, мора имати са сваке стране по неколико пушкарница (мазгала), кроз које Арнаутин пуца и брани се у случају, ако би му когод на кућу насрнуо.

Начин живота врло им је прост; много су штедљиви и умерени. Највише се хране биљном храном. Радо једу сир, који је шупљикаст и тврд као камен, јер је из њега избивено масло, којим зачињавају своја јела. Лети највише срчу млеко и сурутку, коју на особити начин расхлађују, и то овако: суд у коме је сурутка, омотају једним мокрим џаком, а затим га привежу за једну јаку али гипку грану на дрвету и исту заљуљају. Грана по гипкости својој, а са везаним теретом на врху,

спушта се и диже, те се тако љуља по 10—20 минута, и кад се то неколико пута понови, онда сурутка у суду постаје хладна као лед. Но ако Арнаутин ма куда из куће оде, било то и на најкраћи пут, увек носи у своме „тарчугу“ парче погаче или проје п по комадић сира. Тарчуг личи на кожни џакчић, који Арнаутин око себе опаше.

Сваки Арнаутин без разлике има „тарчуг“, који он сам обично од јареће коже направи. Још док је сирова кожа, уштаве је на известан начин тако, да чисто побели, после је обрија и онде где су биле ноге на доњој страни завежу и исеку на ресице, од којих после направе китке. Горњи се део отвара, а притврђен је ремиком за доњи део, на којем има пређица, те се тако после опасује.

Већина њих пију ракију, а неки пак пију и вино, па ипак је врло редак Арнаутин пијаница.

Арнаути су сви махом добро развијени, а особито у прсима. Високи су обично црномањасти. Омалени пак, већином су пла-

Ретко је видети угојена човека; сви су готово сувоњави и танких ногу. Лице им је марцијално, поглед оштар, али и лукав. И кад говори са својим пријатељем, увек звера на све стране, очи му лете, што но кажу као на зејтину. Тако гледа, као да је што год скривио, па чека казну, као поплашен. Карактеристично је, да је врло ретко видети у Арнаутина лепу и округлу главу, махом је у свакога лобања ћошкаста, чворугава.

Жене су им више средњег раста, махом лепе и здраве. Лице им је у опште бело, бледо, готово провидно и врло племенитих црта. Очи светле, али погледа суморна, пуног туге и сете. Много су радене и вредне, а врло добре и чедне мајке.

Свадба им је врло занимљива. Арнаутин се обично жени од 18.—25. године. Девојке се удају од 14.—20. године.

Невеста се, тако рећи, купује. Јер девојку никад не даду пре, док младожењу добро не уцене, и уговорено не наплате. Највиша цена, коју момак плаћа за девојку, достиже до 80 динара у злату. „Ка-

тер франг", казао би Арнаутин. У неким племенима — фисовима — обичај је, да невесту и пре венчања кући доведу, па венчање и после године бива.

Младу невесту обично поведу на коњу, којег отац или брат невестин води, пошто је она толико замотана, да ништа видети не може. Тако пођу момачкој кући, у пратњи њених сватова.

Момкови сватови крену се девојачкој кући и путују све донде, док се не сретну. Сретање сватова бива обично на средокраћи. Чим сватови опазе један другог, одмах се отпочне пуцање из пушака и револвера. А кад се саставе, онда настаје грљење између пријатеља, а у образ се никако не љубе. Тада мало отпочину, играју и певају. Отац девојчин преда коња са девојком оцу момковом, што овај и прими, али се претходно изгрле, и с тим је ствар свршена. Сватови се после тога враћају натраг оној кући, од куда су и пошли.

У целој овој сватовској церемонији нема ни једне женске душе да присуствује ... то сме бити.

Сватове и једне и друге предводе барјактари. Кад момачкој кући дођу, онда одведу невесту међу жене, мушки се одвоје за себе на другу страну, и ту настаје тек онда право весеље.

Одмах се у част младенцима приреди трка, за коју су јахачи, још пре свадбе на неколико дана, своје коње спремали. Као белег докле ће се трчати, служи обично какав леп јаглук или убрус, који је невеста сама ткала и везла, нарочито за ту сврху. Онај, који најбрже стигне са својим коњем к мети, узима белег себи као награду.

У богатијим свадбама међу на белегу по који метар чохе, обично црвене.

Пошто ови сврше трчање, онда трче пешаци. Сви, који трче, боси су и скину кошуљу. Тако отиду на оно место, одакле ће почети трчати. Ту се поставе у један ред, претуре преко рамена по један убрус, чије крајеве ухвате обема рукама и тако трче. Одстојање је неки пут и читав сахат дугачко, каменито и неравно. Онога, који први стигне мети, замотају одмах каквом

кабаницом или поњавом, и поје га расхлађеним шербетом. Као награду добије обично убрус, а сви му присутни честитају. Његова пак родбина пуца из пушака у знак победе.

Врло је велика препрека браку, ако су момак и девојка из једног племена. У таком случају родитељи и не започињу свадбена преговарања, сваки се споразум прекине без икаквог обавештења, просто из властите побуде.

Девојка удајом сасвим престаје бити члан свога племена; деца пак њена сва припадају оцу; ако би он у случају умро, онда припадају племену свога оца. У кући жена није ништа боља од измећарице — слушкиње. Њена је слобода сведена у најуже границе. Она само онда иде од куће, кад је муж где год поведе. Ретко да кад мушки о женама разговарају. Арнаутин, ма у најинтимнијем друштву био, сматра за велику непристојност говорити о женама. Ја сам се са њима много дружио и бавио често у друштву својих пријатеља и побратима, али никад још

чуо, да је Арнаутин упитао Арнаутина што о жени.

Врло је ретко да момак види девојку пре, него што му је кући доведу. Но за то је она њему ипак у неколико позната, како изгледа. Ово је он разабрао од својих сестара и рођакиња, које су са њоме другарице. Још пре, него што момак испроси, морају се оне трудити, да се са будућом снахом купају, а том приликом ове добро мотре, да девојка нема каквих мâна или недостатака.

Морал је код Арнаута сачуван тако, да би многим народима за пример могао послужити. Жена, деца и родбина, код њих је светиња. Нико их не сме нападати или ружити, а још мање бешчастити. Ко учини прељубу, потпада крвној освети. Породица обешчашћене стране гониће прељубника, па ма се он у другој покрајини настанио, само да крвну освету изврши.

Жена пак која би прељубу учинила, буде од својих убијена; често се догађа, да је осуде под „гомилу“, и претрпају камењем. Има један случај, где је такву

једну жену њен рођени отац својом руком убио, само да не би потпала под „гомилу“.

Кад Арнаутка постане мати, онда јој се и живот у кући побољша. Док је под бременом, њени укућани и родбина врло су њежни према њој, као са дететом. А кад би је који од сељана Арнаута срео путем или улицом, не би јој никако прешао пут, него би је пустио, да она најпре прође; и кад би минула крај њега, он би онда окренуо главу у страну, те да је не гледа. Ово сваки чини из страхопоштовања спрам женске у другом стању.

Кад Арнаутка роди мушко дете, онда сви укућани, цела родбина, па и све племе — фис — чини весеље и пуцају из пушака, а очевој радости нема краја. Весеље траје по неколико дана, за које се време цели овнови пеку на ражањ, а уз то непрестано пуцају из пушака. Код богатијих пеку на ражањ и по читавог вола.

Тек после 5—6 година зађе хоџа по селима. те им „сунети“ децу, и тиме их уведе у Мухамедову веру. Но догађа се да хоџа за неколико година заг

дође благовремено на „сунет“, било што га нема, или због врлетних и непролазних места; у томе времену деца одрасту велика или се већ и замомче и онда не дају да се сунећење над њима изврши, него беже од куће у шуму и тамо се баве, докле је год хоџа у селу, па тек кад овај отиде, онда се враћају својим кућама. Услед тога има много и много несунећених Арнаута Мухамедове вере.

Кад Арнаутину роди жена кћер, он је онда обично жалостан, туробан и љутит. На породиљу неће ни главу да обрне, и тад обично иде од куће ма под каквим изговором, па се тек после недеље и више дана кући својој враћа, но и тада му нико ништа о принови не би смео причати.

Сахрањивање је код Арнаута врло просто. Кад умре човек, одмах дође хоџа те га окупа, па пошто га избрише, он га тада намаже зејтином по целом телу, и тада га тек положе у сандук; по том му се очита једна молитва, и затим се понесе да се закопа, а носе га главом напред. У пратњи за мртвацем иду само људи,

жене нема ниједне. Кад га затрпају земљом, онда му на гробу оставе носила, која су обично од две мотке преплетене прућем, лопате и потребна дрва. Све ово бива у највећој тишини, сем што код куће жене кукају и наричу.

Кад умре женско, онда хоџиница (или нарочито за то најмљена жена) извршује сав обред онако, као и хоџа са мушким. Сахрањивање пак бива као и код мушког.

II. Арнаутин ван куће.

Сваки Арнаутин носи оружје увек, па макар радио у пољу, баштн или седео код куће, а Боже сачувај, да без оружја ма куда на пут пође. За појасом (силавом) има по два пиштоља, јатаган и дугу пушку о рамену, а преко рамена шарпељ. О појасу има још и паласке од сребра или туча, или кесе од ђона за барут. Но већина их у новије време носи револвер „Гасер“-ова система, са шест пунила, а о рамену пушку Хенри-Мартинијевог система, које му је најмилије оружје. Око појаса има „ред“ напуњен бојевим мецима, за пушку и револвер. Најрадије пак носи ону пушку

коју је у каквом боју од непријатеља с
Највише су пушака поотимали од на
побијених пограничних стражара. Са та
се пушком јако поноси и дичи. Нека
Арнаутин пушку скинуо, ма с најстрани
вијег човека, он обично прича, да је и
био велики јунак и крвник, и да је не
лико Арнаута убио. Слушаоци његово п
чање поздрављају са: „аферим“ и „машала

Оружје је у Арнаутина увек чисто
исправно. Два пута га дневно пажљи
прегледа, брише и подмазује, и то: у ј
тру, кад устане и хоће куда да пође,
у вече, пре него што легне спавати.

Одело им је различито, но највише нос
џамадан, гуњ и тесне чакшире од бело
сукна; на ногама опанке, које сами праве
а на глави ћулав од беле уваљане вуне
Сваки носи око главе бео пешкир, који
тако увије, да му један повећи крај пада
преко потиљка до између плећа. Богатији
носе и златом извезене џамадане од чохе
са чепкенима, а на ногама чизме. Фесове
ретко носе.

Сваки је Арнаутин обувен и никад

никуд не иде бос. Велико и мало, и старо и младо, све је то обувено. Ја још нисам видео Арнаутина или какво његово чељаде босоного.

Жене им се одевају као Херцеговке, црним коретима, но обично белом марамом на глави. Кад жене са мужевима својим иду к џамији или у госте, махом имају црвене фереџе и бео кућак око главе.

Арнаутин није никакав раденик. Он не воли да оре и да копа земљу. Може да има по који и по 100 хектара најбоље ораће земље, али он неће много више узорати и засејати, него колико може пожњети, што му треба, да исхрани своју породицу и стоку. Није агрикултуран. Он је ратник, осветник и бранилац слободе, па за таквог се и спрема, а ради само онолико, колико му је најнужније.

Но зато сваки Арнаутин држи стоке колико више може. Много се радије занимају сточарством. Одгајивачи су коња, па с тога имају добре јахаће и товарне коње.

Они, који као чобани код стоке живе, уживају врло велику част у своме пле-

мену, а нарочито код својих сељана. Чобани се од других Арнаута разликују тиме, што само они носе кабанице, као наши Куповласи-Црновунци.

III Арнаути међу собом и у друштву.

Арнаути су махом холеричног темперамента. За тренут ока прелазе из крајности у крајност, из једног стања у друго, а у томе се огледа врло низак ступањ хихова образовања. Врло су одлучни и готови на свашта. Но ретко је видети, да се Арнаути међу собом посвађају, па да се у тој свађи грде, руже или псују. Ако се у каквоме спору много наљуте, они, или се побију из пушака одмах онде на лицу места, или се разиђу и траже после да се другим начином освете. Ниско срамоћење, грдњу и ружење замењује пушка.

Догађа се, да при каквом весељу седе два Арнаутина као стари пријатељи један до другог, и певају, којом се приликом обично загрле и окрену лице један другоме. После се тек од један мах види, где један њих трже револвер иза појаса и убија

свога пријатеља, често због какве ситнице, увреде у говору или ништавне зађевице. Зато су њихове речи врло одмерене на сваком збору и састанку. Ни најмању увреду не праштају. Ја знам једног Арнаутина, који је у своме завичају, због једне врло мале, готово ништавне увреде, убио човека, и побегао у Београд. Као сиромах мучио се ту и злопатио; осим тога врећан је и са свију страна, псован и грђен готово од свакога на најгаднији начин. И он не само што се није зато ни с ким потукао, него се није ни свадио ни споречкао, већ је све мирно сносио како онда тако и дан данас. Ово је карактеристично, тим пре, што се овде намеће питање: зашто је тамо био онакав, а овде овакав? Или да се не мисли ваља да, да га овде не могу увредити, што се прилагодио оном немачким: „ländlich, — sittlich“! Сличних примера има и сувише.

Арнаути су врло гостољубиви. Гост — мусафир — је код њих врло радо и добро примљен, и у великом је поштовању. Док је гост код њега у кући, сачувај Боже

да му когод што на жао учини. Он се труди, да га части и весели, што најбоље може. Домаћица се пак пашти и труди, да том приликом покаже своју вештину у кувању и мешењу. По селу се одмах разгласи: Тај и тај добио госта — мусафира; пријатељи и рођаци домаћинови похитају одмах његовој кући, да госта поздраве, с њим се упитају и разговарају, те да му не буде дуго време.

IV. Верски обреди и беса арнаутска

Арнаути нису никакви богомољци. Не полажу много на веру. Петком се сва околина скупи око џамије. Сви они у највећој тишини слушају док мујезин са мунаре зове правоверне да клањају и да се Богу моле. Но у џамију улази само хоџа и неколико стараца. Остали пак одмах наместе „белегу“ од камена, коју на разне начине гађају из пушке и револвера. Неки бацају камена с рамена или скачу с места и из грке, а неки се опет хрву. Неки играју цилита са коња, правећи разна кретања на коњу, а неки опет трче пешице. Који

су бољи они опет бацају мараме или убрусе у вис, па се после надмећу ко може исте пресећи својим оштрим јатаганом, док је још у ваздуху. Други показује своје оружје, прича његову историју и којим је начином до њега дошао. Док један Арнаутин ма шта говори или прича, сви околни ћуте и слушају. Нико присутан нипошто му не би упао у реч за време његова говора, па ма шта он причао или ма најгори био, само кад је добио реч. — У таквој забави моле се Арнаути Богу и проведу скоро цео дан. Тек се пред мрак разилазе кућама, пупају из пушака и револверк, шенлука ради.

Истина је, да су Арнаути најдивљи и најсуровији људи, необразовани и грабљиви, у пљачкању јединствени; али се код њих сачувао један харантеристичан обичај, који ваља поштовати, а то је: задата вера — *беса*.

Бесу дају Арнаути један другоме, да ће један другог чувати и узајамно се бранити, да ће узети, да којег странца пр веду кроз свој фис. Но догађа се, а су двојица у крвној омрази, да даду јед

другоме „бесу“, да се до заказаног — уговореног — времена не дирају, нити што о освети раде.

Арнаутин ће пре погинути, него што ће погазити задану бесу — веру. Особито ако би когод напао на оно лице, које је он на бесу, веру, под своју заштиту узео.

Беса се даје овако: Сви они који се бесом везују, пољубе и језиком дотакну палац своје десне руке, принесу их један другоме, па пошто их саставе, изговарају по два пута реч: беса — бес! — Има их који хватају бесу и на угљену. Том приликом држе оба прстима — палцем и кажипрстом — десне руке за један комад повећег угљена, и онда се кунуговорећи: Ко издао, поцрнео да Бог дâ, као овај угљен. Ову заклетву изговори сваки три пута и тиме је везана беса, због које је доста пустих капа остало.

Но ову бесу почели су Арнаути већ ретко да дају, јер је много њих изгинуло због бесе ни кривих ни дужних, а многима се и кућа затрла. Зато је нерадо

Арнаутин и прима и даје. Догађа се, да је због опасности неки пут и не одржи, него побегне.

Ја ћу навести неколико случајева бесе.

Један Арнаутин узме на бесу другог Арнаутина, да га кроз своје племе проведе. За време тог путовања, стигне га на коњу његов брат и јави му, да су му рођаци хабер донели, да им је јучер погинуо стриц, а убијца му је из племена тога човека, којег он прати на бесу. Говорећи то, извади револвер иза појаса, да убије крвника. Но брат му притрчи, отме му оружје и веже га за једно дрво, па са својим штићеником крене даље. Кад су измакли на по сахата даљине, онда рекне пратилац, да ће да се врати, да одреши брата, те да га пошаље кући, а он да га причека дотле у тој шуми, где беху стали.

Кад је овај одрешио брата и кући га послао, врати се натраг своме штићенику. Но овај помисли, да ће га он убити, јер се је може бити покајао што му је дао бесу, и почне бегати. Но бесар потрчи за

њим, стигне га и почне умиривати и храбрити, да се не плаши. Одведе га до онога места, где су уговорили били, и ту га остави. Пре него што се растану, каже му, да се чува од њега и његовог фиса, да онуда не пролази. јер ће погинути и пожели му срећан пут. Затим се врати својој кући, певајући целим путем жалосну песму, у којој је припевао јуначка дела и врлине свога погинулог стрица.

Кад Србина приме на бесу, одржавају је најсветије. Ја ћу навести само један такав случај.

Враћајући се с пазара приштинског, посваде се Срби и Арнаути у путу. Србин један потегне из пушке и убије једног Арнаутина, па побегне у оближње село, где га један Арнаутин прими на бесу и сакрије у своју кућу. Рођак убијенога, дознавши где је Србин, пође за њим да се освети и кидише на врата кућна, но домаћин га дочека и убије, те тако и сам падне на крв. Други пут, наиђе исти Арнаутин на осветничку бусију, но и ту убије још једног Арнаутина, а он срећно измакне. Но

и њега су доцније убили на једној свадби. Те тако је пало неколико Арнаута због једнога Србина, који је једне ноћи, улучивши прилику, пребегао здраво и весело амо у Србију.

Ако неко из нужде у чију кућу утрчи, гоњен од осветника, па нема мушке главе код куће, онда га и жена прими на бесу. Ја ћу навести један врло интересантан случај.

Код џамије прапашничке — Грапашнице — која је у селу истог имена, посваде се једнога петка Арнаути међу собом због једне јареће коже. Арнаутин чија је кожа била, убије из револвера једног другог Арнаутина само зато, што му је овај казао: да је иста од липсанога јарета; па користећи се гунгулом и забуном света, срећно умакне. Бежећи тако, дође у село Дабишевце, и уђе у једну кућу, где га на вратима дочека Арнаутка. Сазнавши за његову несрећу, да је пао на крв, прими га на бесу и сакрије у кући. Отац и још два брата убијеног Арнаутина кренуше у потеру за убијцом, али су му у мраку из-

губили траг, пошто је наступила ноћ. Тек око пола ноћи стигну кући, уморни и исцепани, провлачећи се кроз шуму и шипраг. Мати им намести софру, спреми им вечеру, па пошто сви поседаше, упита мужа, где јој је и трећи син? Но овај од превелике жалости исприча јој само у кратко, да је код џамије погинуо, и да је убијца, користећи се мраком, умакао, те га зато нису могли ни осветити. Старица је на ове речи пребледела. Срж јој се у костима следила. Убијца њеног мезимца сина био је у њеним рукама. Но она га је узела на бесу, а беса је светиња, па га за то није могла ни издати. Пошто су људи вечерали, узму секире и будаке и пођу натраг џамији, где им је убијени остао, те да спреме што је за погреб нужно.

Ту прилику употреби Арнаутка — мати, изведе свога штићеника и убијцу свога сина напоље, па користећи се помрчином одведе га до наше границе. Кад су стигли код плота, даде му Арнаутка пола погаче и парче сира, које је у торби спремила била, говорећи му: Нај ти ово, да имаш за

пут; ето ти каурске земље; бежи дубоко у њу. Узела сам те на бесу и одржала сам је. Бог нека ми је сведок, да на издајство ни помишљала нисам, али да си проклет, што си ми убио сина.

Овај је Арнаутин био доцније код нас на кордону погранични стражар. Погинуо је после три године у сукобу са Арнаутима, бранећи једног рањеног стражара Србина, да му пушку не уграбе. Био је врло храбар одважан и веран.

Характеристична је смрт двојице младих Арнаута, од којих је један био из наше стране, а други из Турске, и то овако:

Једног дана дође командиру кордона на Свирачки логор млад један Арнаутин из нашег села Власе, и замоли га, да му дозволи да пређе у Турску страну, у арнаутско село Глоговицу, те да посети своју стрину, која је удовица. Командир му то дозволи, али под условом: да кад се вратио буде, опет кроз логор прође, како би се прегледао, те да што недозвољеног не пренесе.

Наш се Арнаутин код своје стрине добро проводио, јер је врло лепо угошћен био. При поласку замоли своју стрину, да допусти њеноме сину, да са њиме пређе у нашу страну, те да га и он дочека, угости и провесели. Но ова му се опираше говорећи: „Хасане! Не могу допустити, да Хусејин са тобом иде; оно је каурска земља, мој је син јединац, убиће ми га, извадиће ми очи, па куда ћу онда, сиња кукавица! Без њега ми живота нема“. — „Не бој се, моја нејо, одговори Хасан својој стрини; и ако је оно каурска земља, ипак је тамо већи „сербезлук“ него овде. У осталом, бесу ти тврду дајем, да ћу га ја допратити натраг кући твојој, па ако се он не врати, нећу се, бели, ни ја натраг вратити“. Под тако јаким условима, а на бесу пусти мајка свога сина, да у госте иде.

Оба су срећно и здраво дошли у нашу страну, и три дана веселили се а четврти дан доведе га Хасан на логор и после подне пређу оба заједно преко границе, те да иду у Глоговицу. Кад су били близу села, наиђу на једну четицу

одметника — качака — из Хајкобиле, који мислећи да су ово двоје трговци што луче — купују — овнове, јер су били лепо и богато одевени и добро наоружани, нападну их, те се тако отвори бој из пушака. У овом сукобу погине Хусејин и два разбојника, којима се другови после разбегоше. Хасан оставши сам, поче разгледати мртвог брата свога, па кад виде да у њему ни трага живота више нема, леже поред њега, извади свој револвер и пројури сам себи куршум кроз уста у главу, и на истом месту остане мртав Он својој стрини није одвео јединца, није је више ни видео, али је бесу одржао.

Но кад је реч о беси, хоћу да напоменем још и овај случај, који се догодио са нашим стражарима и Арнаутима, који су наше на бесу узели, па исту нису одржали.

Једном приликом имао је командир кордона врло важна и хитна посла на караули „Дабишевац“, па пошто је граничном стазом — вододеоницом — врло заходно ићи, јер су велике окуке, замоли неколици-

Арнаута, да њега и четири стражара приме на бесу и да их спроведу до поменуте карауле. Они после малог премишљања пристану, те тако буде везана беса и крену се на пут. Кроз њихово село Хајкобилу прошли су на миру и спокојно, јер их никоније узнемиравао, ма да су се уз пут са многим Арнаутима сретали. Али кад су стигли у село Зајечевац, где више њих сељана у то доба препокриваху сламом своје куће, чим спазише наше да им иду кроз село, одмах још с кућа повикаше женама и деци: „Мер пушкен“! Дајте пушке! Ето ђаура. И како који добијаше пушке у руке одмах отпочне пуцати на наше. Наши одмах западну по иза неких клада, и ухвате бусије, но нису пуцали, него повичу својим бесарима — пратиоцима, да их бране, јер је то њихова света дужност била, пошто су их на бесу узели. Ови то не хтедоше учинити, већ се почеше од њих одвајати. Један од бесара поче да пуца на нападаче, али га други један удари кундаком за врат, претећи му да ће га и убити, ако и даље буде бранио. Наши видеше

у чему је ствар, и одмах отпочну пуцати и тако погину три Арнаутина, који су их били узели на бесу; па после постепено оступајући, повлачили су се к нашој граници, бијући се непрестано из пушака са целим селом — од преко 35 пушака. И тако срећно дођу на нашу караулу „Хајдучки кладенац“. одакле им и помоћ дође, те су Арнаути били принуђени да их престану даље гонити, и морали се повући у своје село, одневши собом још 2 мртва и 3 рањена. Од наших је један стражар лако обрањен у главу.

Ово је било у времену миропомазања Његовог Величанства Краља у Жичи. Тога се пута поговарало по граници, да ће Србији на тај дан Султан поклонити: новопазарски санџак и један део Старе Србије. Због овога је била овладала код Арнаута врло велика огорченост противу нас. На граници се дуго време нису појављивали, али су наше стражаре гађали из пушке и са највеће даљине, чим би их опазили.

Догађај је овај интересантан. Њега не треба сметнути с ума. Он нам је леп на-

ук, како би нас наши суседи Арнаути дочекали.

V Освета код 'Арнаута

Крвна освета спада у ред најособенијих обичаја код Арнаута. Арнаутин се још из малена спрема крвном непријатељу. Он добро памти, ако му је у аманет остављено, да кога од својих освети. па ће то и учинити, чим дорасте да може оружјем руковати. Његово је домаће васпитање и дан данји то: да мрзи и презире туђина, да избегава други, а да се поноси и дичи својим фисом.

Ако који Арнаутин убије кога нехотице, опет је дужан крв, и подлежи крвној освети, али у оваким приликама догађа се, да породица убијеног опрости крвнику.

Крвна се освета не сме заборавити. Арнаутин мора гледати прилику, да увреба и пронађе крвника и да освету изврши. Ово је он дужан учинити, па ма крвник бегао куд му драго. Да би се Арнаутин сачувао крвне освете, мора често да бежи са свима одраслим мушкима. Јер родбина убијеног не само да има права, него је и

приморана, да се освети крвнику и родбини његовој. Но пошто свака освета изазива нову освету с друге стране, то се онда тако преноси освета с оца на сина, па и на унука. Зато се често догађа, да се због крвне освете читава села и племена упропасте, јер им изгину сви они мушки, који могу пушку носити.

Крвна се освета укида и праштањем, али се то врло ретко догађа; или погодбом, којом се приликом породица погинулог наплати од крвника, узимајући му новаца, лепог сребрног оружја, коња или друге какве стоке па и баштине.

Кад се крвници мире, онда се то врши овако:

Посредници око мирења крвне освете имају дужност, да измирење изврше поштено и по обе стране пробитачно. Па кад својим разлозима дотле умире и утишају оно лице, коме је неко убијен, да пристане примити пред себе убијцу, онда им он даде бесу, да му неће ништа рђавога урадити. Тада тек ови оду да доведу покајника, који долази везаних очију, а о вра-

ту носи обешену ону исту пушку, којом је убијство извршио. Полако, као да иде на губилиште, корача овај ближе и ближе на место опроштаја. Кад стигне до онога, коме је дужан крв, онда мора да се спусти на руке и да четвороношке пред њиме стоји све донде, докле га овај не подигне. Но обично му увређени одмах прилази и скида му пушку с врата, која је пуна. Сад тек настаје језовити тренутак, где се гледаоцу кожа јежи, а крвнику ноге клецају, а по телу се сав тресе. Јер онај скидајући пушку, може је покајнику сасути у груди, или опалити у ветар. Но ово последње обично пре бива. После овог чина посредници измирења скину покајнику везу с очију, крвници се грле, мењају један с другим пушке, по који комад одела или преламају новац, и сваки узима себи половину и крвнина је тиме измирена.

Догађа се, али ретко, да увређени, у место да пуца у ветар приликом измирења, убије покајника и одмах побегне у шуму. Но пошто је тиме и сам пао на крв, обично погине од руку оних, који су посредовали

за мирење, јер су му они довели покајника на бесу, коју им је он задао, па је с тога њихова света дужност, да га и освете и оног за мучко убијство убију.

Има случајева да се крвник по свршеном измирењу призети у кућу убијеног, или се са каквом другом женидбом или удадбом јаче опријатеље, сроде и крвно вежу.

Хоћу овде да наведем крвну освету наше браће православних Арнаута због погинулог српског свештеника.

У селу Б. а на самој граници Арнаутлука, живљаше поп Н. Пећанац, досељен из околене Пећи. То је био наочит поп, добар свештеник, а још бољи јунак. Зато су га Арнаути страшно мрзели и вребали увек згодну прилику, да га убију. Поп знајући то, није ишао никуда без оружја. Једном приликом више наше карауле „Кртињак“, пређу Арнаути по часа хода у нашу страну, ухвате заседу, дочекају попа и отпочну се бити из пушака. У томе пушкарању убије поп два Арнаутина, али му се у пушци заглави чаура, те је није

могао напоље извадити, ни пушку (пибодову) напунити. Арнаути видећи да поп више не пуца, кидишу на њега, он се сиромах кундачки бранио, али је ипак подлего. Арнаути га ножевима исеку, опљачкају му: пушку, часовник прстен и оно мало новаца што је при себи имао, за тим му осеку главу, понесу је собом и побегну у своју страну. А кад су стигли близу свога села, почели су пуцати из пушака, чинећи шенлук у знак ретке победе, не узимајући у обзир, што су и њина двојица погинула. Наши су стражари са оближњих караула на пуцњаву пушака одмах потрчали, али је већ било доцкан, јер кад су стигли на лице места, Арнаута више није било, видели су само жалостан призор: онакажен труп српског свештеника, и то без главе.

За ово сверепство арнаутско пробуди се осветољубље у наших Пећанаца и других Срба Арнаута. Сваки је горео за освето том попом, али се све надало, да ће се дипломатским путем моћи израдити, да се кривци похватају, да ће се строго казнити,

те да се тиме задовољи правда и даде задовољења породици мученички погинулог свештеника. Али кад од тога не би ништа ни после три месеца, стрпљење пређе своју границу, и паства се реши, да сама освети свога пастира, те да — веле — мирније и лакше у гробу почива.

Овде ћу пустити једног саучесника у освети поповој (младић од својих 17 година) да он прича, како је текла освета:

„Сазваше нас у вече на веће, вели овај млади осветник Косова, и рекоше да дођу сви који су кадри пушку носити. Пођем на то и ја у село Д. код куће П., где ће се о нечем важном договорити. У први мрак стигосмо тамо. А кад се добро смрче, поче стари четник П. овако: Браћо! Арнаути нам поубијаше све што ваља, и отеше и попљачкаше све што је добро. Па и то им је мало, него нам ево убише и попа, те нам сад нема ко веру служити, ни црквене књиге читати. Без свештеника постаћемо никаква вера, никакви људи, оријати и ништа друго. Ваља овом злу арнаутском тражити лека, јер се овако

србоват' не може. Жалили смо се свима, коме се жалити треба, па нам нико не поможе. У осталом, нека им је просто њихово суђење, јер би нам опет црн образ пред светом остао, кад кадри нисмо да попа осветимо. Зато ја велим, да попа треба што пре покајати. С тога да се из средине наше изаберу два три ваљана момка, те да попа јуначки освете.

Усљед овога почело се већати: ко треба да погине од Арнаута, те да освета буде потпуна и угодна. Неко рече да треба убити четири Арнаутина, други да се убије један кодабаша — кмет — и два махалабаше — одборника; а други опет, да ваља убити каквог виђеног Арнаутина и попалити му све што има. Али пошто све то није доста разложно и довољно било, почеше даље размишљати, како да свога попа на још достојнији начин освете. У томе један од присутних викну: Људи! За попа хоцу! Тако је, тако је. За попа хоцу, одлеже са свију страна. Та му је добра, повикаше неки. Е, али ко ће убити хоцу, кад од границе, па до у дубину

Арнаутлика на шест часова даљине нигде ближе хоће нема? Кога ћемо слати викну четник? На ово гракнуше као орлови сви из гласа: Ја! Ја ћу! Не, нећеш ти, него ја! Бога ми, ни ти, него ја. И ово је ишло у бескрај, док се једва једном умирише. Да се вуче — шкурта — краће, коцка, повика један од старих вукова, и тако и би. Вукући кратку дрвцад, паде коцка на мене и старога четобашу В. који од радости запева, — колико га год грло доноси, што му је у део пало, да он попа свети. Ми се два загрлисмо, љубисмо и још боље упознасмо. Мило ми би и од срца се радовах, што ћу бити друг опробаног јунака. Одмах се договоримо, да у први мрак кренемо преко Лаба на осветничко дело. Чим се сутра-дан поче сутон хватати, кренусмо се на пут и око пола ноћи стигосмо до села Д. и падосмо у једну воденицу. У сандуку, где се кукуруз за мливо сипа, беше већ понестало мешана жита, јер је давно усуто било. С тога ће, говорасмо ми, морати неко доћи: или да наспе друге хране, или да одврати воду на устав

и заустави воденицу. Тако премишљајући, почесмо да правимо цигаре те да пушимо, и таман ја хтедох да припалим у запрећаној ватри на огњишту, али се чу топот коња више воденице. Оба искочисмо на поље, са запетим пушкама у руци. Кад имамо шта видети: баш главом хоцу! Беше дошао да обиђе своју воденицу. Нанесе нам га Бог и Свети Јован. Чим нас је спазио, одмах викну на нас арнаутски: А, кује ти?! — Ко сте ви?! У место одговора опали на њ из пушке четобаша В., али му ватра не састави. Фишек му слага и не упали, издаде га пушка, пуста му не остала. Хоца на мах трже револвер иза појаса и шћаше да пуца, али ми В. привика: удри мали, црн ти образ! Ја одмах прискочим хоци по ближе, стиштим из пушке и прогорим га жива кроз појас, а он се на то мртав скљока на земљу. Одмах му В. осече главу, појахасмо оба на хоцина коња, и побјегосмо уз планину, носећи му главу у зобници. За нама се до душе придадоше Арнаути у потеру, али нас нису могли стићи, јер смо им много

измакли на коњу, који је од претешког терета и јаког терања уз пут липсао. Ми продужимо пут пешке, али брзо, те за мало стигнемо на границу, где нас наши лепо прихватише. Главу хоџину однесмо на попов гроб, те му је до крстаче положисмо. И без-бели сад му је мирније и лакше у гробу лежати".

VI Побратимство код Арнаута.

Код Арнаута је у обичају и „побратимство" као год и код Југословена. Арнаутин много воли да има за побратима јунака, па за то сваки себи таквог тражи и бира. Кад хоће Арнаутин да се са другим побратими, онда зову треће лице, које им обојици црном узицом подвеже мале прсте десне руке, убоде их ножем у врх прстију и пусти да крв њихова тече у једну чашу, у којој има ракије или вина. Кад се чашица напуни, онда им даде да је побратими у три пута подједнако испију. Ово лице које тај обред изврши, зове се „кумпаре"-кум. Но кад побратими немају кума, онда сваки од њих загрне

рукав своје леве руке и убоде се ножем на четири прста испод длана толико, да крв удари. Тада сваки лизне један другоме крв по три пута, завежу руке, изљубе се и изгрле и побратимство је свршено.

Арнаутин чува побратима као свог рођеног брата. Он му је мио и драг и готов је за њега увек погинути.

Догађа се, да се Арнаутин побратими и са Србином, особито ако су оба чувени јунаци у ономе пределу. Но Арнаутин обично гледа, да свога побратима наведе на бусију, те да погине. Јер је свима Арнаутима криво, да на крајини живи Србин јунак, и да се много више од њих јунаштвом разгласио.

Ево једног примера верног побратимства.

После свршеног рата са Турцима дође у своје село К. близу Пећи неки П. М., који је у Русији био добровољац за време рата, а за храброст своју одликован крстом Св. Ђорђа. Турци су чули за њега и почеше га страшно гонити и мрзети, а тим више, што је овај увек носио на себи некакав руски ополченски мундир. Па по-

што је био и иначе човек угледан, виђен и у селу поштован, науми турска власт да га убије и са света уклони. С тога одреди шест заптија — жандарма. да преконоћ иду у његово село. ударе му на кућу, да га вежу и дотерају у Пећ у затвор, где ће им после лако бити да га на уобичајени начин смакну.

Турске заптије, лоше слуге горих господара, крену се у село, и ту око пола ноћи стигну. Одмах нападну на кућу, и пође им за руком те ухвате П., који не надајући се злу, беше мирно спавао у својој кући, у којој није чак ништа ни од оружја имао. Пошто су га везали, а они онда остатак ноћи проведу у његовој кући пијући и чинећи шенлук из пушака, градећи насиља над женском чељади, и пљачкајући по кући шта су хтели. У зору се крену са њиме везаним пут Пећи. Уз пут је П. премишљао о свачему, па је дошао до закључка, да тамо неће добро проћи; с тога је покушавао код заптија молбом и обећавањем новаца да га пусте, али му све то није помогло. У томе великоме злу

његовом, сетио се свога побратима Кадри-аге, Арнаутина чија је кућа била покрај пута, куда ће они морати проћи. Кад су дошли до исте куће близу, он их замоли, да ту сврате, те да се напију воде. На ово Турци једва пристану, и ако су и они жедни били. Кад стигоше пред кућу Кадри-агину, изађе најмлађи брат његов, да их дочека. Одмах им донесе тестију свеже воде са кладенца, али чим је спазио шта је са побратимом његова брата, он остави госте саме, па брзо као муња отрча на њиву, где су му остала браћа — њих пет на броју — копали кукуруз. Арнаути чим чуше, да је П. у невољи и везан, побацаше мотике у страну, и дограбише пушке и све трчећи одоше својој кући. Кад су стигли тамо, заптије се баш спремаху да продуже пут даље. Кадри-ага и браћа његова тражаху одмах од Турака, да П. одреше и у слободу пусте, но ови се томе опираху и не хтедоше никако учинити по захтеву Арнаута. Изроди се жестока свађа, туча, па и бој. Пушке запуцаше са обе стране, а кад се

дим од барута размаче, на разбојишту беху мртви: један Арнаутин и три заптије, рањени пак беху: два Арнаутина, један заптија и везани П., кога побратим његов одмах одреши, преви му рану, која беше лака и још га исте ноћи испрати до близу границе, те овај после пребеже амо у Србију. И дан дани П., па и цела околина хвали пожртвовање Кадри-агино, који у одбрани живота свог побратима губи на мегдану своја два рођена брата.

Ето такво је побратимство арнаутско! Има ли му где год равног?

Но ево да испричам и један, по себи јединствен, догађај кривог побратимства.

На граници у Арнаутлуку прочуо се као добар јунак Арнаутин Ш., но и наш четник К. није изостајао од најбољих, како и песма вели: „та и њега, не куди дружина“. Оба дакле беху чувени и виђени јунаци, од којих дрхташе цео Лаб. Срби се бојаху од Ш., а Арнаути опет од нашега К.. Чујући један за другога, омрзли су се страшно, те су се трудили на сваке начине, да један другог убију. Дуго су се

гонили, хватали један другом заседе; али без икаква успеха, јер су се један од другог добро чували и смотрено пазили. Па на крају крајева, кад један другом нису могли нахудити, Арнаутин поручи преко људи, да би имао вољу да се побратиме, што наскоро и учинише. Од тога дана граница је с обе стране била мирна. Јер међусобној гозби, части и весељу није било краја. Али је Арнаутин Ш. ипак гледао, да згодном приликом убије свога побратима К. завидећи му што је бољи јунак од њега, пошто је то сам увидео. Тако га је приликом једне гозбе хтео отровати сичаном у ракији, но овај то примети и не хте да пије. Арнаутин му је после више пута намештао заседу, али све узалуд, јер овај никуда и никад без доброг и поузданог друштва није ишао.

Но да би Арнаутин још боље притврдио побратимство, поклони своме побри једног коња, на што му овај хтеде поклонити један револвер, но ово Ш. не прими него је пристао да му К. поклони једну кубуру, кремењачу, коју је К. у неком

бој са једног вијеног Арнаутина скинуо. Овоме сад сијну у памет мисао, како да га њоме убије. Па пре него што му је исту поклонно, он оде у страну, па је напуни барутом до грлића — уста цеви, и добро набије сукију, па му је тада свечано дарује. Пошто су се после тога још мало веселили, почну се са састанка разилазити кућама, и када су сваки на своју страну одмакли од плота, поче К. да пуца из револвера, вичући: Ула мар! — Срећан пут! — А на то Арнаутин Ш. поче такође пуцати, вичући: Мар пач! — Срећан останак! — своме побратиму. Кад је К. избацио једно пунило из свога револвера. он онда узе револвер свога једног друга и избаци из њега још 2—3 метка. Арнаутин, немајући више метака у своме револверу, а ваљало му је на поновљено пуцање побратимово опет одговорити, буде принуђен да пуца из кубуре, коју му је побратим даровао. Тако и учини, превари се, уједе га гуја, пиштољ пуче, али и прште сав у комаде, те му размрска сву руку до лакта. Од те је

велике ране добио после неколико дана запаљење, па за тим на скоро и умре. Истина да је ово слика нечовечне неверности побратимске, али се граница курталисала једног врло великог зликовца и крвожедног разбојника, који је доста Српкиња у црно завио. А и сам К. лишио се несносна и неверна побратима, због којег је доста непроспаваних ноћи провео, чувајући се да му изненада на кућу не удари, или да га негде мучки не убије.

Арнаути имају обичај узимати Србина за стрижено кумство, те ови децу стригу. Ово чине највише они Арнаути, којима деца умиру још док су мала. Таквог кума много поштују, цене и чувају, а врло често му доносе и поклоне, нарочито у оне дане кад је недеља или какав други српски празник.

VII Арнаутин на војни.

Арнаути су врло ратоборни. Више воле поћи на војну, него Бог зна где. Са своје дрске храбрости врло су на гласу, те их за то врло радо и узимају у војску. У

редовима турског аскера заузимају прво место као најизврснији војници.

Они у борби имају сасвим својствен начин, било да се боре као војници у трупи по туђини, или за свој рачун по својим брдима. Арнаутин може и да се прилагоди начину убојног правила и запту трупе у којој је. А ако би се који особито истакао онда би то било или личном храброшћу његовом, или насиљем својим над побеђеним, или најпосле својом разбојничком вештином, у пљачкању и отимању.

Но ако се Арнаути боре засебно у познатим и брдским пределима против другог племена — фиса — због крвне освете, или против турске војске у одбрани слободе; или ако им се даде прилика, да на своју руку војују противу спољнога непријатеља, онда се они управљају по својој уобичајеној, народној тактици.

Арнаути се боре као прави, дивљи планински народ. Радо кидишу на шанчеве, опкопе и логоре ноћу и изненада. Неки веле: да та ратничка вештина потиче „из инстикта једног дивљака“, но она је про-

битачна и обично увек доноси победу. — Ово се посведочило у последњем рату између Руса и Турака*. Они се врло вешто користе земљиштем, врло се добро бране из опкопа и добрих заклона, а најрадије чекају непријатеља у заседи.

Арнаути полазе у бој као и остали башибозук, обично у несложним гомилама од по неколико стотина људи. На челу такве гомиле — чете — стоји „барјактар“, који се обично бира из редова најхрабријих људи. Барјактар је уједно и четовођа — заповедник — своје чете, али он мора и у борби увек да је на 50—60 корачаји напред испред својих људи. Арнаути у бој врло мого вичу и брзо пуцају, због чега троше многу муницију. Они покушавају да виком и праском уплаше непријатеља и да га у забуну доведу. Пажљиво гађају и пуцају Арнаути само онда, кад се од непријатеља бране.

* Види књигу: Ноћна кретања и ноћне борбе од В. Селиванова, цар. рус. пуковника. На српски — лепо, потпуно и добро — превео Влад. Николић, краљ. срп. артиљер. мајор. Београд. краљ. срп. државна штампарија, 1890. године.

Неумрли песник наш пок. Љ. П. Ненадовић, у песми „Освојење приморја“ вели за њих ово:

Та тешко је покренути
Из планине вуке љуте
Још је теже потиснути
Из камена Арнауте
и т. д.

Но ако непријатељ ипак не одступа, већ се упорно брани, онда они кидишу ножевима, којима обично хоће да реше борбу и приведу је концу.

Тек у оваквом врућем боју, када се капе помешају, ту се тек види мушка страна, у којој се Арнаутин показује у правом свом јунаштву и дивљаштини, са којe се и прославио код својих суседа на свакe стране.

Арнаути кад добију борбу не заробљавају никога, нити носе собом непријатељске рањенике. Крваво је оно разбојиште где они победе, оно постаје ужасно и страшно гробље. На сваком погинулом може се видети по пет шест рана од пушака и ножа. Кад они протутње преко бојног поља, за њима не остаје никакав рањеник

жив, те да му се после намештају вештачке ноге, руке, очи и др. а од контузираних нема ни помена, трага ни гласа. На таквом пољу остаје све мртво и пусто. Ратују дакле у потпуноме смислу речи, без обзира на „Женевску конвенцију“ друштва црвеног крста.

По добивеној победи настаје облигатна пљачка, но они пљачкају и за време боја. Као год што отимају и харају кад су код својих кућа, тако исто чине и за време војне. То им је урођено у крви, њихов принцип, кога се држе целом националном жилавошћу својом. Ако Арнаутин, за време боја, упљачка ма какву ствар, он ће поред ње пре погинути, но што ће је другоме упустити. Побеђеног непријатеља ретко гоне, сем ако дознаду да могу доћи до какве богате пљачке.

Но кад Арнаути буду одбијени и побеђени, онда они не умеју да одступају постепено, него нагну у дивље бегство на све стране, нагло и у највећем нереду. Нигде их човек не може видети двојицу заједно, и тек се онамо почну прикупљати,

где су сигурни, да их непријатељски куршум никако достићи не може, право дивљачки!

Према овоме, кад год се Арнаути буду били одвојено за себе, њих ће победити само она војска, која је хладнокрвна и извежбана и која има добру артиљерију. Таква војска пак треба да има самопоуздања и да буде кадра издржати жестоки напад Арнаута за прву половину часа борбе. Онда ће бити сасвим кадра, да разбије Арнауте тако, да их зацело у њихово уобичајено дивље бегство натера. Ово је позитиван факт, који после сваког и јуначког за њих напада или отпора мора неминовно следовати.

Ако у боју какав јунак погине, онда му његов фис чува спомен у песми, коју обично о празнику и весељу певају. Ево једне такве песме.

„Комендари по првет;
Љуфте раме кун шумбет?
Авди-Смајил, ах медет!

Старешина распитује,
Ко остаде у последњем боју?
Авди-Смајил оста, авај Боже!

Комендари пој терет,
Три ћебхани би ми шпет;
Њин фишек нук камбет.
Комендари пас ка тоон
Али-Бегу фаџе зи:
Киш пас крит' не ђије,
Мàкиш даљ Реке е Малесиј,
Сен судниц па те мне хин;
Доше хит, до газели!

И старешину призиваше,
Пошљи ми три товара барута,
Јер ми није ни фишек остао. —
Старешина на то одговори,
Али-Бегу нека црни образ;
Јер у недра крст имаћаше,
Те заустави и Реке и Малисоре.
А ми би у кулу улегли,
Те би се и посветили.

Тако чувају Арнаути ратне успомене и оно што се у бој догодило, те и тиме доказују ступањ свога образовања, којим се одвајају од свих осталих народа.

Арнауте је врло лако дићи на оружје Не треба много међу њима за то агитирати. Доста је да неки од Арнаута узме какав барјак, обично зелен и да са неколико друга запева песму: „Ели те хетјем о схоке“. (Хајд на ноге браћо); или ти, — „Малић паша ћет мејданан, е Али-Бего ба-

рјактари“, — (Диже се Малић паша да дели мегдане, а са њиме Али-бег барјактар) па тако и то певајући, да прође кроз неколико села, може за најкраће време, да сакупи неколико стотина људи.

Кад се те песме чују, онда сваки Арнаутин и не питајући шта је, куд ће се и против кога, узимље оружје и хита под барјак, остављајући кућу, жену и децу.

У народу арнаутском постоји прича, да је овај Малић — паша — Арнаутин, кога врло много обожавају, био побратим нашега Коче Петровића војводе, познатог са устанка „Кочина Крајина“. Веле, да је он са његовим крцалијама, који су били добри и силни јунаци, на Чегру — више Ниша — највише нападао на „бесмртног Синђелића“, и да су ту његовим и његових војника — крцалија — јунаштвом Турци победу одржали.

У служби су верни, послушни и поуздани. Погинуће за свог господара. Но за то његовом характеру ништа не смета, да за бољу плату отиде у службу код најгорег крвника својег дотадањег госпо-

дара. Али је увек и у свакој прилици веран само ономе, код кога је у служби.

Песама има у Арнаута као обично у сваког народа. И једино њихове песме могу нас упознати са њиховим језиком. Но и из тих песама врло се мало може наћи онога, што би нас опоменуло на европск культуран народ.

VIII Нешто и о језику арнаутском.

Арнаутски је језик тако особен, да у суштини својој нема свезе ни са каквим живим језиком. Но ипак у њиховом језику има толико мешавине у речима, која се не опажа ни у енглеском, ни у циганске језику. Ова разноликост сигурно долази отуда, што Арнаути нису могли, покрај све жилавости своје, одолети оном честом додиру са страним народима. Може се рећи да се арнаутски језик, на супрот румунском језику, показао као такав, који веће прима у себе туђинске елементе.

Арнаути немају своје азбуке. А ако су неки испитивачи у том погледу и пронашли по нешто, то је обично једна површна азбука, коју употребљавају само

поједине породице или племена, по зато и немају никакве опште и трајне важности. За писмене записе на дрвету или камену, они обично употребе какво турско, словенско или латинско слово, па је према томе арнаутски језик, право рећи, само оло предање с колена на колено.

Арнаути не знају, кад су у ове своје пределе дошли, и ко их је ту довео и населио. Они не знају против кога су се и зашто били, или од кога су се највише бранили.

О боговима не знају ништа причати, ти има код њих какве приче о томе. Празноверица (сујеверије) је пак код Арнаута врло јака, њоме се много и занимају. Аветиње у зверском, људском или другом облику, домаћи духови као кратке и дугачке дебеле или танке змије, вампири, Тајате хаждаје, крилати змајеви и др. и у све то они верују, па о томе радо говоре и причају.

Оваки су обичаји дивљи и мрачни, са особених прта својих, који су код Арнаута тим характеристичнији, јер их данас

ни у ког другог европског народа не можемо наћи.

Код Арнаута су бајке и легенде врло ретке. А ако човек коју где од њих и чује, махом су такве, да никаквог историјског основа немају. Због тога и нема код Арнаута онога, што код осталих народа сачињава лепу или научну књижевност. Па и саме су песме код њих тек појав у неколико облика: љубавне, хајдучке и нарицаљке.

Љубавну песму певају о извесном догађају, лицу, кад хоће неког да наруже или задиркују, па и то певају у облику монолога и дијалога. Ево једне такве песме.

Ори чик ћи шкон ту крони;
Аке перче аке фљоке?
Ас ком перче, ас ком фљоке,
Већ ди мола, пр ми ш-оке.
Пр' ми ш-оке, пр' ма јелек;
Руј бре дјаљ мос ми перек,
Сет ђен белајн!

Ој девојко што на извор идеш!
Јесу ли ти дуге косе и дуге витице?
Нит' су ми дуге косе нити витице,
Него имам две јабуке више појаса;
Више појаса под јелечетом,
Склони се момче и не дирај се,
Јер ћеш наићи на беду;

Песме хајдучке обично су овакве:

Кри си пушка ту мејтепи,
Поли фтони Абдула-Беги.
Пер њимик, синачој девлети,
Дој аслани киш мевети.
Шаћир-Агаин е Бајрам-Рустен,
Јон зепува у кул девлетит,
Бајрам-Ага, попискает!

Пуцају пушке код училишта,
То се бије Абдула-Бег.
За једнога пријатеља државног,
Два лафа има са собом:
Шаћир-Агу и Бајрам Рустена,
Те се у државну кулу затворише.
Бајрам-Ага подвикује — покликује —!

Ћет мартина пре фенђин,
Бре шипнија фаће зији!
Јара фљакен катер онж,
Бре покуен пашалар и т. д.

А с мартинком пуца кроз пушкарнице,
Море Арнаути црн вам образ!
Запалисте све четири стране,
Те ми паше и т. д.

Имају и песама покајница — нарицаљка — које су заиста особене врсте. Овакве песме певају обично жене или девојке, кад ко умре. Монотоне су, а и јако личе на песме, које при нарицању певају Црногорке или Херцеговке. Хоћу да наве-

дем једну такву песму, певану приликом кад су укопали једну лепу и младу девојку.

Е мире, е баре чика,
Е мире, си зојњат те мањет.
Е холце и финдани,
Ти бабе си ку ари;
Ти јаранет јелмаз кали.
Паша зот ни и т. д.

Добра и бела девојко,
Дивна си као у гори вила.
Танка си као шибљика,
Ти си оцу суво злато;
А твом драгом алем камен.
Тако ми бога и т. д.

Из речи у овим песмама и изговарања њихова види се, да је арнаутски језик исто тако урођен и сасвим оргиналан, као што су оригиналне и: етнографска природа, порекло и историја овог особеног народа.

Може бити да има само још два језика индогерманског порекла, који су са туђим елементом тако измешани, као што је језик арнаутски. То без сумње долази отуда, што су се Арнаути политички и културно мешали са разним народима, противно томе што их народни карактер одваја и искључује од сваког другог европског народа.

У арнаутском језику има врло много речи из других народа, а највише: романских, грчких, српских и турских.

Чувени лингвистичар *Шлајх* испитао је 261 животињско име, и по распореду његовом имаше међу њима: румунских 47, старогрчких 41, новогрчких 38, српских 29, италијанских и старолатинских 21, турских 16, германских 16 и месапске 2 речи. Чисто арнаутских речи нашао је Шлајх само 30, за тим неколико речи којима се подражава само звук, каквих слично имаде и у језику других народа. А испитивањем својим утврдио је и то, да се већина арнаутских корена и основних речи налази међу глаголима.

Научно истраживање арнаутског језика изнело је врло мало на видик оно у чему се и у колико успело. Овде ћу навести у најкраћим потезима, шта су научари до сада као позитивно о језику арнаутском донели.

Нагласак (акценат) не стоји у свим речима на истом слогу. Често се најсилније наглашује и протеже потоњи слог, а често пак четврти с краја; у овом последњем случају, истакне се претпоследњи слог. Приступањем једног или више слогова не мења се

нагласак. Арнаутски језик има само два рода, мушки и женски; даље имаде као и немачки језик одређене и неодређене облике за мењање речи — деклинацију. Генетив и датив (2 и 3 падеж) номинатив и вокатив (1 и 5 падеж) заступљени су увек истим обликом мењања. Ни одређени облик именица нема пред собом члан; на против члан стоји пред сваким придевом. У неким случајевима појављује се одређени члан као наставак (суфикс), као што се то догађа у румунском и бугарском језику.

Придев може стајати или испред или иза именице, и ово је последње обичније. Именица и придев подударају се само у броју, а не у падежу и роду. Први ред поређења (компоратив) прави се, кад се пред придев метне прилог више, а други ред (суперлатив) кад се пред овај прилог метне још и члан. Лична заменица меће се као у грчком и латинском језику, само онда пред глагол, ако се лице, на које се глагол односи, нарочито наглашује.

Глаголи се деле на два велика разреда: на оне којима се основа свршава само-

гласником, и на оне којима се основа свршава сугласником. Потпуних начина има само три: показни (индикатив), везни (конјуктив) и заповедни (императив) начин. Прилог садашњег времена, којег нема у арнаутском језику, заступа прилог — адвебр — „тук“ за „док“.

О овоме оволико, а сад да се вратим на Арнауте, који нашим пограничним становницима највише зулума чине, а пограничној кордонској стражи доста јада и посла задају.

* * *

Дуж наше границе према Турској има доста Арнаута, који често пљачке ради упадају у нашу отаџбину. Због тога се дешавају више пута сукоби и мањи бојеви са њима, па ћу за то нарочито о њима и да проговорим.

Од карауле „Трешњице“, среза косаничког окр. топличког, па до карауле „Горњи Вртогош“. среза пчињског, окр. врањског, што заузима простор дуж границе од четири среза: косанички, јабланички, пољанички и пчињски, Арнаути су најо-

пасније и најразузданије. А какав зулум задају и чине српскоме живљу, који је међу њима, то ни највештије перо није кадро описати.

Они ни мало не зазиру од своје власти и никад не сљедују позиву њиховом. Слабо дају харача цару, а још мање аскера. Никакви органи власти не смеју да им дођу у село. Него Арнаутину, ако је што скривио, суде тада, кад га ухвате у вароши где на пазар дође.

И ако су врло честа села у равници реке Лаба, па даље границом дуж и у дубину, ипак највеће разбојнике и најгоре пљачкаше Арнауте имају ова села. Зрносек, Копорићи, Јелашница, Горњи и Доњи Мавриђи, Муртула, Маринци, Речица, Слатина, Двориште, Пољатина, Житина, Репа, Крпи-мех, Метохија, Шегаче и Летинци на реци Лабу; Обранча, Дубница, Подујево, Ладовце, Боловце и Шајковац на речици Дубници; Горња, Средња и Доња Хртица на речици Брвеници, дуж границе округа топличког, а на подножју кракова увек снежне планине Копаоника; Орљане

Колич, Кече-Коло, Напраштина, Дабиновац, Хај-Кобила, Зајечевац, Свирце, Ђуришевци, Хогош и Ново-Брдо на Кривој реци; Колиште, Прибовац. Равно-Бучје, Муовац, Горња и Доња Бресница и Лопаринци, на реци Трнавској. дуж границе окр. врањског, а на подножју планине Голака.

Вредно је од ових побројаних села поменути ова: село Копорићи удаљено је од границе 10 минута и ново је. Становници су им Колашинци Турци, који су се иселили из свога места рођења, пошто је Црна Гора Колашин заузела. Њих је турска влада пре неколико година ту населила. Не знају ни речи турски, ни арнаутски. Одело им је као у Црногораца, говоре њиховим наречјем, а вере су мухамеданске. Врло су велики разбојници, пљачкаши и отмичари. Крвници су до зла бога. Тешки зулум чине Србима, који амо у Србију од тиранства турског беже. Чим осете такву бежанију, одмах ударе на њих и опљачкају их све до голе душе. Ако бегунци почну да се бране, они побију све одраслије мушкарце, а деца

жене им бешчасте и одводе у ропство. За изгубљени бој и земљу на јуначком мегдану са Црногорцима свете се сад над јадном и голотрбом сиротињом рајом. На ово њихово лупешко херојство приличи народна пословица: „Не дао бог, да те бијени бије“. Кад су се ту населили, нису имали ништа, — што но реч: ни на се, ни пода се; а сада најсиротнија кућа, има по 100 до 200 комада брава ситне и крупне стоке. Обогатише се замуком и зарадом јадних Срба. Међу овим зликовцима највише се као разбојник истакао Гане Љуца барјактар. Овај патентирани турски лопов хтео је 1890. године насилно да отме кћер од једнога Србина из села Модри-Меха. Но овај то дозна, те некако уграби прилику да ноћу амо к нама са целом својом породицом пребегне, јер му је кућа близу наше границе била. Но Гане барјактар крене све сељане своје, па пође за њиме у потеру и пређе у нашу страну читавих пола сахата хода, и сустигне бегунце. Одмах се отпочело пушкарање. Командир кордона, који се у тој околини десио, дође са јед-

ним крстарећим оделењем бегунцима у помоћ и тако се на нашем земљишту отпочне прави бој, који је трајао читава три часа. Турци буду потиснути и преко плота отерани. У томе бој у имали су они 13 рањених и 7 мртвих, а међу њима и рођени брат Гана Љуце барјактара. Овај је бој био 18. Априла 1890 године. Од наших су била два рањена стражара, а рањен је и коњ командиров. Интересантно је, да је том приликом нађено код једног Арнаутина неколико комада аустро-угарских златника од по 20 динара, кованих у 1890. години. Ово је свима члановима комисије (која је извиђала узрок сукоба) пало у очи тим пре, што туда никакве комуникације за трговину нема, па су се сви чудили, од куда тај новац у овом дивљем пределу, нов новцат и то од године, којој су тек три месеца прошла. Но ову би загонетку било тешко разрешити, да се онуда не виђају фратори: францишканци и језуите; али пошто они онуда врло чест путују, то је лако погодити, од куда тај новац туда и за што се исти дели ме

Арнауте. Та и мало дете по арнаутлуку зна, да „Propaganda fide“ не седи скрштених руку!

Комисија по свршеном своме послу, извиђајући како је текла ствар, те је и до боја дошло, нашла је: да су Турци криви.

Село Мавриће, Горње и Доње на реци је Лабу. Највеће је од свих поменутих села. Може да дигне до 450 пушака. Сељани су му велики пљачкаши и разбојници. Крађе, пљачке и убијања ради долазе чак до иза Куршумлије. Много су поубијали наших стражара и стоке попљачкали. Највише су они нападали на границу и погранична села; страшни су крвници, али су им „кренови“ — вође — изгинули, те су се с тога мало умирили.

Репа, Крпи-Мех и Метохија, та су три села једнога „фиса“ — племена. Они у четама до 200 људи нападају на наше карауле. Тако су 9. Децембра 1889. године ушли пола сахата у нашу страну са четом од 260 људи са 35 саоница, у којима беху упрегнути по два јарма волова,

те да из наших шума на силу дрва секу. С тога се између њих и наших стражара заметнуо крвави бој, који је трајао скоро шест часова. Арнаути су били разбијени и преко границе претерани, и ако је наших граничара било само 72 момка, наоружаних пушкама пибодовог система, док су Арнаути имали пушке Хенри-Мартинијевог и Снидеровог система. У томе је бој погинуло 9 Арнаута, а 17 их је рањено. Од наше је стране погинуо један буљубаша, а рањени су: командир кордона, 1 буљубаша и 4 стражара. Од тога су се доба Арнаути из тих села доста умирили и врло ретко упадају у нашу страну.

Хогош, мала варошица са неколико дућана и механа. Овде има неколико пушкара, што Арнаутима оружје оправљају. Ту се израђују врло лепа сипадета, али му ипак становници много радије иду у пљачку, него што седе с миром код куће.

Ђуришевце село гласовито је, што се у њему крије и скупља свака чета, која хоће у нашу страну да упадне.

Сенирача, арнаутско село, баш је у уг

између среза јабланичког и косаничког. Становници су му велики разбојници и пљачкаши. У злу се међу њима највише огласио, те је за то и најчувенији разбојник Адем Секирача; тај је до сада убио до 30 наших Срба, буљубаша и стражара. Још је жив. На позив турских власти не иде никад у Приштину, а са њеним позивима лепи прозоре, толико их ферма. Прави је одметник.

Ново-Брдо, село које може да дигне до 300 пушака. Ту се налази стари град, који неки из околине зову: Бело и Златно-Брдо. Причају у околини, да се у старо време ту копало сребро и злато и да је ту била ковница српскога новца. Рударство је ту врло напредовало и рад око њега је цветао* све до 1454. године, кад су Турци отели Ново-Брдо, а српске рударе одвели у ропство. Од онда престаде ковање српског новца сво до године 1868. А Турци

* Деспот српски Ђ. Бранковић — Смедеревац (1426—1456) имао је годишњег прихода од рудника из Н. Брда на 200.000 дуката.

Коректор.

су ново-брдске руднике давали под закуп странцима, највише Грцима, који су великим радом за худу награду упропастили рударе, а на тај начин и рудник.

До пре два столећа — веле — да је ту била још велика варош, али су се њени становници раселили, те су неки — богатији — отишли чак у Цариград, а неки су населили варош *Гилане*, које је два сахата одатле удаљено. Зато је Ново-Брдо сада село. Но и његови сељани често долазе пљачке ради око наше границе и прикривају по својим кућама хајдухе Арнауте.

Сваки сукоб који се деси на нашој граници или пљачка, која је извршена у нашој страни, извршена је или иницијативом или лично од стране Арнаута из поменутих села.

Осим тога, упади у нашу страну учестају онда, кад на границу турску дође на стражу табор — батаљон — низама који је регрутован из Арнаута. Ма из које покрајине они били, одмах се здруже са Арнаутима сељанима и пропуштају их

нашу страну да пљачкају, не бранећи им то никада и никако, а често се догађа, да и они сами са сељанима у друштву прелазе у нашу страну и са њима заједно чине зла дела. Кад су пак на граници војници — аскери — других табора, онда су упади ређи, јер они колико толико сузбијају Арнауте и не дају им лако прелазити у нашу страну.

Разбојништва пак и упаде у нашу страну, као и убијства, паљевине, пљачке и отмице чине највише они Арнаути, који су се иселили са својих баштина из наше стране и отишли у Турску. Они прелазе највише и због тога, да се свете, убијајући оне, који сада живе у њиховим кућама или на њиховом земљишту.

Да је турска држава према берлинском трактату све оне Арнауте, који су се иселили из наше стране, населила у своју страну шест сати далеко од границе обеју држава, било би куд и камо мање сукоба. Али исти су Арнаути насељени на самој граници, противно поменутом уговору. Усљед тога Арнаутин види одатле сваки

покрет онога, што му на имању седи и, наравна ствар, да се у њему распаљује пламен освете противу онога, који му је исто притискао. Кад се дакле узме у обзир та околност, а к томе се још придода живи темпераменат арнаутски заједно са његовом дивљаштином и ниским ступњем образовања, онда човек њихов поступак не може строго ни осудити. Турске су власти пак и сувише слабе, да овоме злу са своје стране на пут стану, јер је њихова лабавост и безмоћност позната целоме свету.

Кад би Турска држава нашом интервенцијом извршила насељење из наше стране исељених Арнаута онако, како 'га то „берлински уговор“ прописује, не би било никаквих упада, а ако би се који и десио, не би имао тако крваве и жалосне последице као до сада, јер не би био зверски — осветнички. На граници би владао, ако и не, потпун, а оно бољи мир, који би по нас имао још и ту благодет, што би једном престало, да сваке године српски грађани својим главама плаћ-

„*аренду*“ на земљиште, које је наша јуначка војска у рату крваво задобила, а које нам је Европа — *та мајија наша* — досудила као победиоцима.

На граници Арнаутлука више је досада у мирно доба, од ослобођења ових крајева изгинуло Срба, чувајући своју личну и имовну безбедност, но што их је изгинуло за време ратовања, кад су ти предели од Турака освајани.

Арнаути су увек у приликама упада или сукоба добро наоружани. Оружје ово опљачкали су са наших побивених стражара као што сам то поменуо, или су га покуповали од наших кријумчара трговаца из Врање, који на кријумчарски начин наоружаше пола арнаутлука, на нашу велику штету, а на очиглед властима које на то — ђаво ће га знати из каквих узрока — не спречавају.

Осим тога наоружавају се они још један особен начин и то овако: Турски војници из не арнаутских табора — батаљона, кад дођу у село да што од животних намирница купе, ако имају пушке, Арнаути

их побију па им исте и муницију опљачкају, а њих мртве претрпају земљом и грањем у шуми. Ако пак који од аскера сиђе у село са фишеклијама или редеником и муницијом, онда га неколико Арнаута опколи; добро га ишамарају и избију па му одузму сву муницију, а њега пусте жива да се у караулу врати. Из узрока тога турски војници кад год иду у село, обично иду без икаквог оружја и увек се враћају здраво натраг.

Турске су власти ревносно одузимале оружје од Арнаута и нису им давале да га ни имају а камо ли носе. Патроле од њихових жандарма и војника крстариле су по целоме Лабу и Косову; и где год је сретала Арнаутина оружаног, одмах му је оружје одузимала, а њега терала у затвор, а ко се овоме опирао, тај је од патроле био убијен. Но ова њихова ревност била је до пред турско-грчки рат, а од тога доба па на овамо, не само да им се не брани носити оружје, него им турска власт није одузела ни оно, које им је као добровољцима противу Грчке раздато на руг

вање. Ово не треба губити из вида тим пре, што је ово оружје могла Турска да покупи од Арнаута док су ови били још у Тесалији, где би то и лакше и сигурније уз припомоћ војске — аскера — могла извршити, а не пустити их кућама са оружјем и муницијом, па их сад тражити по селима, шумама и гудурама ради одузимања оружја. Због овога је вели се и нагомилала толику војску по гарнизонима косовскога валилука. Но ово је сасвим провидна ствар. Турке треба добро познавати, па се одмах може закључити да она са довлачењем војске има сасвим друге и то задње смерове. Ово се пак даје још и тиме потврдити што су од повратка ових добровољаца — Арнаута учестали сукоби на граници и упади у нашу страну, што су исти почети масама у којима су махом ови, које је Турска за Грке наоружала, па их сад тако оставила да нас Србе узнемиравају и пакост нам чине. Арнаути су Турцима нужно зло и то велико зло, па с тога Турци врло мало и верују у верност арнаутску, а Арнаути опет них

мало у поштење турско. Опет ће зато ови последњи послужити овом приликом као оруђе за сваку цељ, само да им се оружје и муниција не одузима.

Арнаутин ће врло ретко тражити да освети оног Арнаутина, који погине у нашој страни, а зна се да је пљачке ради границу прешао; — али ће за то страшније грозније и крвавије да освети сваког оног Арнаутина који од каквих зликоваца погине у њиховој страни Освета се њихова не задовољава само тиме да кога Србина убију, не, они онда продуже гоњење у нашу страну по читав час и више, а уз пут пале и руше све што могу и што им под руку дође. У таквим се приликама показује Арнаутин у правој осветничкој и крвожедној дивљаштини својој.

Народ српски у околини Новог-Брда приповеда с колена на колено, као предање, да је Цар Лазар, кад је отишао у бој на Косово, у томе граду оставио Царицу-Милицу, да га чека до свршетка битке, али га после онако жалосног исхода њеног више сачекала није.*

* У време косовског боја Ново-Брдо није било у Лазаревим рукама. Корек.

Косово поље, са својим величанственим историјским успоменама на крвави Видовдан 1389. године, када полумесец обори српски крст, удаљено је од Новог-Брда само три часа.

Косово је историјско и значајно не само за Србе, но и за Мађаре. На њему су они водили одлучне битке са Турцима. јер су добро знали, да на западном делу Балканског полуострва, може владати само онај народ, који је господар Косовог Поља.

Светски и историјски значај овога простора — од неколико квадратних километара — није поникао случајно, већ као нужна последица географског положаја, каква се у Европи ретко налази. Косово-Поље заокружено је са севера југа и запада крацима увек снежног Копаоника, Проклете планине и Шар планине. Према истоку затворено је врховима Кара-Дага, те је с тога добило лик корита.

Његов положај између вароши Призрена, Пећи, Приштине и Качаника дугуљаст је. Између Призрена и Митровице повучен је низак и широк планински гре-

бен, који га дели на два дела, од којих источни крај код Приштине носи назив Косовог поља. Ту је и бијена битка косовопољска.

Необична ова географска формација због непосредне близине трију планинских склопова чини, те је Косово доста речно, чије воде извиру у плодним долинским браздама његовим. Има места, где човек једва може да примети главну размеђу река.

Овим добро насељеним и плодним коритастим пољем, чије долине достижу просечну висину 450 метара; овом равницом, кроз коју сада пролази жељезница Скопље-Митровица, морадоше проћи све војске и сви народи, који су се у течају времена раширили на западној половини Балканског полуострва.

Па као што је то некада било, тако ће исто и у будуће бити, да ће само онај моћи освојити Босну, Стару-Србију, Арбанију и Маћедонију и држати их трајно, који буде господар Косовог-Поља.

Најзанимљивија је на Косову она крај ју натопљена долина, што лежи југозапа

но од Приштине на десној обали реке Ситнице. Ту је била најкрвавија битка свога времена и једино њој и припада у историском смислу име Косовог-Поља. Ту, на тој пољани, а по сата од Приштине, погинуо је Мурат I цар турски, од јуначке руке српског војводе Милоша Обилића, чије име неће погинути, докле год траје Срба, Турака и Косова. На месту, где је Мурат погинуо, стоји и сада тулбе (маусолеј), где непрестано горе кандила и лојане свеће. Ко год ту дође, показује му „шејик“ оружје и одело, које је Мурат на себи имао, а он је сахрањен тамо негде у Анадолији.

Тулбе је од камена озидано са омаленим кубетом — као над каквим хамамом, али врло лепо и симетрично. Унутра је бело, окречено, а по зидовима исписане су турске молитве из Корана.

Около тулбета има неколико великих и старих дрвета, у чијој се хладовини одмарају и седе они, који то тако значајно место посете.

Вредно је поменути, да се близу тул-

бета на један час даљине налази ново насељено село Мазгит, на значајном Мазгитпољу, где је цар Мурат I са војском својом у логор пао, чији су становници сами никшићски Турци, који не знају другог језика сем српског. Њих је овде населила турска влада, пошто су напустили своје родно место Никшић, чим га је Црна-Гора заузела. Врло је дирљиво посматрати те људе чистог српског типа, крви и племена кад долазе и клањају у Муратово тулбе и моле Бога за спас његове душе. Јадници, не знају да су се њихови дедови против силне војске истога Мурата за опстанак свој борили на живот и на смрт! А шта они сада — њихови питомци — чине?!

Какву ли то моћ има вера Мухамедова? Шта ли то у њој толико заноси? Силан ли је њен фанатизам, Боже мој!

Ту је у близини и варошица Јањево, чији су становници римокатоличке вере. Они су вешти мајстори у ливењу кандила, прстења, крстова и других ствари од коситера, цинка и другог метала. Са том својом рукотворином, путују по Румунији,

Бугарској, Ердељу и нашој отаџбини, те их продају. Познати су под именом „прстенције“.

У тој је варошици збир разних фратора и језуита свију редова, који се одатле разилазе на све стране по Косову, ради ширења католичке пропаганде и угушивања православне вере и имена Србинова.

Недалеко је *Приштина*, са својих близу 17.000 становника, 13 џамија и многим текијама. Причају да су неке подигли старци и удовице на Косову погинулих Турака. У вароши се пак и сада виде рушевине дворова и здања српских краљева и њихове властеле. Срби имају цркву са доста пространом портом, до које је одмах и школа, на коју Бугари већ бацају своје мреже, па ако се она и одржи у цркву ће и пре и лакше умешати своје прсте, и онда ће скоро и њу постићи иста судбина као и ону у Куманову. Јер кад се ова није могла одржати и дати отпора бугарској најезди, што је у близини српског Врања и железничке пруге, то ће се забачена приштинска са мање успеха моћи

бранити. Срба има до 500 кућа, чији су житељи махом вредни и устаоци. Највише се баве трговином, занатима и механисањем; добри су родољуби, Срби чиста карактера, али на жалост сами себи остављени.

За сваки камен и дрво око Приштине уме народ те околине да исприча по какву успомену из доба славе и величине српског Царства, а тако исто и на претрпљени зулум и насиље, које су подносили и подносе од косовске пропасти па на овамо.

У народу по Косову живо се прича и верује, да се о Видову-дне сваке године Ситница, Морава и Дрин закрваве, а да ће то трајати све донде, док се Косово не освети и док се ропски јарам сасвим не скине.

Истина је да се у српским народним песмама — нарочито уз гусле — још и сада слави и опева Косово-Поље, Призрен Пећ и Скопље, али је Косово постало арнаутско и мухамеданско. Срби се проређују, по њему гмижу фратори католички,

те разним начином и средствима драже Арнауте против Срба, а од скора су се размилели и бугарски агенти, слуге Егзархата, да и они опет с друге стране помогну, да се Српство по Косову што пре угаси.

Србин, који би отишао на Косово да га разгледа и проучи, пре би наишао на каква лукава фратора или на каквог дрског шовинисту, бугарског агента, него ли на турског заптију.

Косово је гробница царства српског, костурница српских јунака, али ће оно у погледу народносном, због наше немарљивости, за нас Србе бити сасвим изгубљено.

Ово је један жалостан али истинит факт. Овако стоје ствари тамо. А који год противно овоме тврди, па ма ко то био, тај обмањује и себе и друге; а тако не раде родољуби, јер је то небрацки и несрпски. И ми, кад већ не спречавамо продирање страног елемента у чисто српским крајевима, а оно бар не треба да један другоме, извртањем правог стања ствари, намећемо неистину.

* * *

Настаје питање: па шта треба сад радити? Да ли има могућности и начина, да се изгубљено поврати, и учињене грешке загладе?.

Ако будемо искрени према себи, и бар у души признамо своје грешке, које смо чинили, и још једнако чинимо, онда смо тиме нашли могућности и начин, да све поправимо. Јер дугогодишње скупо искуство, које смо до сада стекли, ваља да нас је научило, да од сада изберемо прави пут. Према Арнаутима тај прави и најкраћи пут био би: *да се ми непосредно, без икаквих посредника, зближимо с њима, упознамо и маримо.* Овој мојој мисли не треба се чудити. Факт је, да смо ми сами после последњег српско-турског рата од њих створили себи љуте крвнике и осветнике. Учинисмо грешку, и топличке Арнауте не умедосмо задржати у својој земљи, као оне у јабланичком срезу, који су сад најревноснији српски поданици, и који нам с те стране боље чувају границу, него д смо батаљоне војске распоредили дуж та мошњег кордона. Па ни после тога нисм-

ништа покушавали, е да би их мало ублажили, к себи приближили. Поред све своје дивљачке крвожедности, они су ипак врло характерни људи, моралнији и вернији пријатељи него најкултивнији Европљанин. Они нас мрзе као отмичаре њиховога имања, куће, — отаџбине; али нас цене и поштују као јунаке. А то је доста, да се такав народ задобије. Што ми не умедосмо, умеде лепо наш вечити потајни непријатељ. Његовим језуитизмом лична мржња и освета арнаутска претворена је у националну. И данас се није ни најмање чудити, што су нам на граници вечити нереди. Њих неће нестати, докле је год нас одовуд и Арнаута одонуд границе, и докле год овако запети односаји буду између нас и њих, као најближијих суседа. Могу сваке године излазити и стотине комисија српских и турских ради извиђаја злочина и истраживања криваца, па ипак ништа се неће учинити. Јер, за Бога, размислимо озбиљно, и проникнимо у суштину самих односаја Турске државе према Арнаутима и обратно. Зар не видимо да и сама ца-

ревина јежеве муке подноси у својој рођеној земљи са својим рођеним поданицима — Арнаутима? Арнаути су — утубите добро — народ за себе. Они имају своју државу, која није турска царевина, него њихово — племе: Они имају свога цара, — „крена“, за онога у Стамболу они и не хају. А власти његове — они се са њима шиканирају. Турци од њих немају никакве користи, сем те, што су им добри стражари према немирним Србима. То је и разлог, што им царевина и царска власт гледају кроз прсте и онде, где би иначе биле у стању одржати свој аукторитет надмоћним. Све то ми знамо добро; и онда нашто те комисије, нашто то дипломатисање и интервенисање?! Нисмо ми Французи, а Арнаути су још мање Енглези, то треба знати. Они не знају ни за дипломацију, ни за интервенцију; они знају само за своју — освету. И кад је тако, онда шта ће нам и ти турски комесари по граници? Шта нам они могу помоћи код Арнаута? Најзад, да ли се помишља: какав углед и поштовање уживају те тур-

војне пограничне власти код лабских Арнаута? Из искуства знам неколико примера, где су поједини турски официри морали у извесним приликама прекинути свој говор, причање, певање или разговор на самовољну заповест каквог одрпаног Арнаутина, који није имао воље слушати разметања Турчинова. Арнаутин мрзи, и то смртно, Турчина, јер га сматра као човека кукавицу, плашљивца, грозног ленивца. И као таквом, довољно је било једном најобичнијем Арнаутину, да старешини царском викне: „суз бре“, — и царско-турски војени капетан на пр. мора да уђути. Јер иначе зна шта га чека после непослушане заповести. Или на пр. какву власт и какав ауторитет међу Арнаутима има и сам погранични комесар, царско турски пуковник из Приштине? Ево каку: кад хоће да дође на границу, преког посла ради, при пролазу кроз Арнаутлук, иде у највећој опрезности, у пратњи *два буљука своје коњице*, наоружане ратном спремом до зуба. А кад се враћа, онда слободнији му је пут за Приштину: од Куршумлије на Проку-

пље, Ниш, Врање, Скопље, него да се враћа натраг кроз Лаб и Ситницу! И зар такав комесар и таква власт може штогод у нашу корист посредовати код Арнаута?! Ако би ко још и у то веровао, онда је тај у очима мојим више него — смешан.

Рецимо све и да би Турска заиста била у стању обуздати немирне Арнауте, и закратити им упадање у нашу земљу и узнемиравање наше границе. Али питање је: да ли она и хоће и жели искрено, да се међу Србима и Арнаутима успостави искрени и трајан мир? Да ли би она од тога мира имала рачуна и користи за своје вечито задње мисли према Србима? Ко ијоле познаје тог највећег лажова на свету, ту најгору смицалицу светску; ко ијоле зна и прати догађаје последњих година међусобних српско-турских одношаја, признаће са мном заједно: да Турска никад неће и не жели мир међу Србима и Арнаутима. Она жели раздор, рат међу њима, јер је онда мирна с једне стране — од Срба, који су јој вечито највеће јаде задавали. Нарочито баш у садањим прили-

кама, када се на све стране у њеној царевини дими, она нема рачуна, да Арнаути са Србима склопе мир и бесу на извесно време. Јер зна, да би Срби тај потмули огањ креснули у живу варницу, која би спржила можда и сам охоли Стамбол.

Нема дакле ту никакве наде, да ће нам ма што помоћи то интервенисање, то дипломатисање, и то вечито извијање разних комисија, чији сав рад доноси само по неколико веселих и богатих банкета и китњастих — не велим и искрених — здравица на адресу обостраних суверена, и ништа више. За ово нам је најбољи пример ова прошла комисија, која је на Преполцу извијала арнаутске злочине. Још чланови комисије нису били ни до Куршумлије стигли, а из даљине чуо се прасак пушака, који је оглашавао изненадни напад у заседи прикривених Арнаута. Па кад је, дакле, све то тако, онда зашто не покушамо други пут, да се са Арнаутима споразумемо? Зашто не узмемо онај исти пут, којим греде агитатори наше сусетке, подбадајући Арнауте противу нас? Ако др-

жите, да нас тај пут неће довести до циља, — што ја не верујем, — онда бар тај покушај јефтиније ће нас стати, него овај, да зовемо миша, да посредује код мачка. Језуити католички деле међу Арнауте: крстиће, иконе са ликом мајке божје, бројанице, муштикле, табакере са ликом Франц - Јосифа,.... и др. ситнице. И на тај начин за своје задње смерове придобијају Арнауте, који ма каквим поклонима нису тако неприступачни. Ми имамо за њих много лепших и деликатнијих поклона. Ми смо у њиховим очима јунаци; и као такви дајмо им на поклон ствар, која јунаку доликује, и онда оте њоме за навек обвезали врло захвалног Арнаутина. На пр. Арнаутин као и Црногорац јако цени и воли запојасни револвер. Тим оружјем, које само краси силаве јунакове, не води се рат не бије се бој. Зашто би не бисмо жртвовали коју стотину револвера за главније арнаутске представнике, за њихове вође, кренове? Нас то не би ништа коштало. У војним слагалиштима у Нишу и другим има хиљадама

комада револвера старога система који је избачен из употребе у нашој војсци. Дајмо, да се мало дотерају, брунирају с поља и поделимо неколико међу арнаутске кренове, па ћете видети, колико ћемо успети. Ја ово говорим из личног искуства, и као Србин, који искрено жели добра својој отаџбини. Овој ствари посветио сам се, и дугогодишње лично искуство довело ме је до ових ресултата, и до оваких мисли, које можда многима изгледају чудноватe и неостварљиве. И својим читаоцима саопштавајући овај предлог желим само, да побудим мишљење и обратим пажњу. А кад Србин буде српски размишљао о овим стварима, онда ја не сумњам, да се са мном неће сложити. Јер време неприметно, врло брзо лети; ми губимо прилику за приликом. Дипломатисањем и интервенисањем само одлажемо за време своје поразе. Они су неминовни; јер ми не тражимо никакве начине, да их зарана сузбијемо. У многом пискарању и говору не лежи наше оружје; оно је у мишици нашој, у прегнућу, у делу, у твору нашем, за интересе домовине; оно

је у искрености, љубави, оданости и самопрегоревању и безграничном пожртвовању према Краљу нашем и Отаџбини. Озбиљност положаја у коме се нија наша Краљевина буди у нама и озбиљну пажњу, озбиљан рад без дугог премишљања.

Време је и сувише критично. За остварење Српске Мисли треба верних пријатеља и савезника. Њих ћемо наћи баш на оном путу, куда треба први војнички корак крочити, — на Косову. С тога, док још има изгледа на успех: *миримо се са Арнаутима непосредно, зближимо се, упознајмо се боље, спријатељимо се с њима, вежимо бесу, — и онда Косово је српско, и златна капија аустријска за Ст. Србију и Македонију биће српска.*

А. Богосављевић.